

CHALLENGER-PARTIJEN: EEN UITDAGING VOOR EUROPA?

DE IMPACT VAN RADICALE PARTIJEN OP DE EUROPESE ECONOMISCHE BESLUITVORMING

Wetenschappelijke verhandeling

Aantal woorden: 22030

Jasper Praet

Stamnummer: 01500584

Promotor: Prof. dr. Ferdi De Ville

Commissaris: dr. Sarah Delputte

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting EU-Studies

Academiejaar: 2018-2019

1. Abstract

De financieel-economische crisis en de daaropvolgende asymmetrische schok in de eurozone leidde tot een debat over de weerbaarheid van de Europese economieën. De euro beantwoordt voorlopig niet aan de kenmerken van een optimale muntzone, wat haar kwetsbaar maakt. Verregaande hervormingen van de eurozone en het Europese economische beleid liggen evenwel bijzonder gevoelig en de besluitvorming loopt moeizaam. De literatuur vermeldt talloze oorzaken, maar één ervan is onderbestudeerd: *challengers*, radicale partijen buiten het reguliere partijsysteem, zouden het maken van compromissen verhinderen. De laatste twintig jaar raakt het Europese beleid meer gepolitiseerd, wat door die *challengers* handig wordt uitgebuit. Traditionele partijen zouden dan hun houding tegenover de EU en haar beleid aanpassen om hun aanhang niet te verliezen. Dit onderzoek gaat na of *challengers* echt populairder werden met een verhardende retoriek tegen Europese economische besluitvorming. Ook de correlatie met het standpunt van vijf regeringen uit de kern van de eurozone wordt onderzocht. Op basis van een eigen definitie van het concept 'challenger-partij' blijkt inderdaad dat deze politieke formaties sterker werden. Ze staan bovendien kritischer tegenover Europese economische integratie dan twintig jaar geleden. Er wordt echter geen verband gevonden met de regeringsstandpunten: die maakten geen noemenswaardige evolutie door. Dit onderzoek verwerpt bijgevolg de stelling dat *challengers* Europese economische samenwerking bemoeilijken.

2. Inhoudstafel

1. Abstract	3
2. Inhoudstafel	4
3. Dankwoord	6
4. Inleiding en probleemstelling	7
5. Literatuuroverzicht	11
5.1. Crisis en Europees beleid	11
5.1.1 Een perfecte storm	11
5.1.2 Europese economische besluitvorming	13
5.2. De Unie onder vuur	16
5.2.1 Het Europese democratische deficit	16
5.2.2 Kiezers en de EU	18
5.2.3 Partijen en de EU	19
5.3. Nationale partijsystemen uitgedaagd	20
5.3.1 Opkomst challenger-partijen	20
5.3.2 Gevolgen voor partijstandpunten	23
5.4. Impact op de Europese besluitvorming	24
6. Onderzoeksvragen	27
7. Onderzoeksdesign	30
7.1. Classificatie en afbakening partijclusters	30
7.2. Cases en data	33
7.3. Variabelen	34
7.4. Methodiek	36
7.4.1 De verkiezingsprogramma's	36
7.4.2 Inhoudsanalyse op verkiezingsprogramma's	36
7.4.3 Evolutie andere variabelen	40

7.4.4	Statistische analyse	40
8.	Resultaten	43
8.1.	De variabelen	44
8.1.1	De electorale evolutie van challengers	44
8.1.2	Standpunten challengers	45
8.1.3	Saliënce bij challengers	46
8.1.4	Publieke opinie	46
8.1.5.	Positie van regeringen	46
8.1.6.	Conclusie	47
8.2.	Binaire logistische regressie	48
8.3.	Interpretatie	50
9.	Conclusie	53
10.	Bibliografie	57
11.	Bijlages	63

3. Dankwoord

Al is een Masterproef een individueel werkstuk, in de praktijk zijn verschillende mensen betrokken bij het onderzoeksproces. Het is daarom niet meer dan gepast om bepaalde mensen te bedanken voor hun hulp.

Eerst en vooral gaat mijn hartelijke dank uit naar mijn promotor, Prof. dr. Ferdi De Ville, die mij doorheen het onderzoek geloodst heeft en wiens feedback de scriptie naar een hoger niveau heeft getild.

In de tweede plaats wens ik dr. Tom Verhelst oprecht te bedanken, om mij de valkuilen en mogelijkheden die statistisch onderzoek biedt, uit de doeken te doen.

Ik ben ook erkentelijk aan Prof. dr. Hendrik Vos en Marjolein Deros, de Commissaris van mijn Bachelorpaper, voor hun terechte commentaren en voorgestelde verbeteringen. Verder wil ik hier één medestudent vernoemen, Ellen Vanderschueren, voor alle (praktische) hulp die enkel iemand kan bieden die hetzelfde proces doormaakt.

Natuurlijk wil ook mijn ouders te bedanken voor het nalezen van de thesis, wat de leesbaarheid van de tekst alleen maar ten goede is gekomen. Tot slot rest er mij niets anders dan mijn vriendin, Evelyne, te bedanken voor haar steun en betrokkenheid, en vooral voor het geduld waarmee ze het oeverloze geklaag van een thesis-schrijvende student heeft aangehoord.

Jasper Praet

Mei 2019

4. Inleiding en probleemstelling

“Het wordt een ‘patriottische lente’ in Europa waarbij populistische partijen de macht overnemen tijdens een democratische en geweldloze politieke revolutie in Europa (De Telegraaf, 2017).”

Begin 2017 zweepte PVV-leider Geert Wilders met deze woorden een menigte aanhangers op tijdens een meeting in Koblenz. De Nederlandse politicus stond daar samen met talloze andere radicaal-rechtse kopstukken uit de Europese Unie (EU) om ‘Brussel’ en massamigratie aan te klagen. Met deze retoriek hoopten ze de verkiezingen in verschillende belangrijke lidstaten te winnen. Hoewel het geflirt tussen nationalistische politici de laatste jaren steeds vaker in het nieuws zit, was die bijeenkomst voor namen als Wilders, Marine Le Pen en Matteo Salvini niet echt hun politieke vuurdoop. Sommige partijen en politici aan de rand van het politieke spectrum, zowel aan de rechter- als aan de linkerkant, draaien al veel langer mee. Dat ook hun kritische houding niet meteen nieuw was, blijkt uit de negatieve referenda ter ratificatie van het Grondwettelijk Verdrag in 2005. Ondertussen strompelt de Unie al jaren van de ene spoedvergadering naar de andere noodoplossing.

Eén van de vele problemen waarmee de EU zich geconfronteerd zag, naast migratie, *fake news* en Brexit, was de financieel-economische crisis en de daaropvolgende soevereine schuldencrisis. De economische malaise begon in de Verenigde Staten, maar tegen 2012 werd de toestand ook in de eurozone zo penibel, dat enkel een speech van Mario Draghi, de voorzitter van de Europese Centrale Bank (ECB), de druk nog kon weghalen. Hij beloofde alles te doen, “*whatever it takes*”, om de euro te redden (Draghi, 2012, 15 april). Hoewel Draghi met succes de grenzen van zijn mandaat opzocht, zijn de centrale bankiers niet in staat om de fundamentele problemen van de eurozone zomaar op te lossen. De euro voldoet niet aan de optimale muntzone-theorie waarin criteria staan omschreven om een weerbare munt te bouwen die economische crisissen kan doorstaan. De schok was asymmetrisch omdat ze harder toesloeg in de periferie van de zone dan in haar kern (Scharpf, 2015). Gecoördineerd budgettair beleid op Europees niveau dat anticyclisch zou kunnen werken, werd niet uitgerold. De eurogroep, bestaande uit de ministers van financiën, kon het niet eens worden over noodzakelijke hervormingen om de eurozone ook in de toekomst te beschermen tegen asymmetrische schokken. Als er al compromissen gesloten werden, bleken dat in de praktijk deeloplossingen te zijn. Zo worden de voltooiing van de bankenunie door een Europese depositogarantie en de oprichting van een Europees Monetair Fonds ondertussen al een tijdje besproken, maar die zaken geraken voorlopig niet goedgekeurd.

Beweren dat de Grote Recessie en de crisis in de eurozone zware gevolgen hebben gehad, is een open deur intrappen. De redding van de bankensector deed de publieke schuldgraad in vele landen stijgen. Bovendien drukten de hoge werkloosheid en de algemene stagnatie van de economie zwaar op de overheidsbudgetten. Om het faillissement van de zwaarst getroffen landen te vermijden, verstrekten de 'kernleden' van de eurozone leningen om de schulden aan de financiële sector terug te betalen. In ruil daarvoor beloofden de 'debiteurs' hun economie structureel te hervormen door middel van zware besparingen, austeriteit genaamd. Deze ontwikkelingen brachten in nogal wat landen een politieke aardverschuiving met zich mee. In het veelgeplaagde Griekenland kwam het radicaal-linkse Syriza bijvoorbeeld aan de macht.

Het aantal bijdragen in de academische literatuur over de crisis en de eurozone nam de laatste jaren een hoge vlucht (Conti, Hutter & Nanou, 2018; Hobolt & de Vries, 2016; Parker & Tsarouhas, 2017). Hieruit bleek dat zowel de houding van de publieke opinie als het partijlandschap in talloze lidstaten aan verandering onderhevig geweest zijn. Bij nationale verkiezingen kregen de traditionele partijen dan ook zware klappen te verduren. Nieuwe politieke formaties die zich niets aantrekken van (on)geschreven politieke regels, kregen dan weer de wind in de zeilen. Er kan een ruw geografisch onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende *challengers* op het continent. In het Zuiden kende radicaal links een sterke groei uit onvrede met het begrotingsbeleid, terwijl extreemrechts opgang maakte in het Noorden. Daar speelden populistische partijen vooral in op identitaire en nationalistische gevoelens. Europese integratie is voor hen een bedreiging voor de nationale cultuur en hun zelfbeschikkingsrecht. Bovendien bleek migratie een grotere rol te spelen dan de economische crisis (Hobolt & Tilley, 2016; Hooghe & Marks, 2018; Otjes & Katsanidou, 2017). De partijpolitieke gevolgen van de crisis in Zuid-Europa werden reeds uitvoerig behandeld in onder meer een recente uitgave van *Party Politics* (Conti, Hutter & Nanou, 2018). Daarom wil dit onderzoek de focus verleggen naar enkele Noord-Europese landen die tevens tot de kern van de eurozone behoren.

Nu de crisis ietwat is geluwd, proberen de Europese instellingen een akkoord te bereiken om de Economische en Monetaire Unie (EMU) te vervolmaken en bepaalde elementen van de eerder genoemde optimale muntzone-theorie in te voeren (Juncker, Tusk, Draghi & Schultz, 2015). Dergelijke plannen worden echter steevast afgeschoten door lidstaten die vrezen nettobetaler te worden in een systeem dat budgettair 'onverantwoordelijke' landen de vrije hand laat. Onderzoek in Duitsland heeft nochtans uitgewezen dat veel kiezers op het hoogtepunt van de crisis Europese herverdelende maatregelen, in dit geval bail-outs, niet bij voorbaat afwezen (Bechtel, Hainmueller & Margalit, 2017). Toch houden de regeringen van de kernlanden in de eurozone hun been voorlopig stijf. Een mogelijke verklaring voor deze hardnekkige houding zou verband houden met de opkomst van radicale populistische partijen

tijdens de eurocrisis of de migratiecrisis. Partijleiders zouden immers rekening houden met de mogelijkheid dat ze omwille van onpopulaire Europese beslissingen electoraal afgestraft worden. De stemmen zouden dan naar die radicale partijen, de *challengers*, gaan. Verder bestaat er niet zoiets als een éénduidig nationaal belang. De standpunten van lidstaten zijn niet in steen gebeiteld, maar worden bepaald door de partijen die in de regering zitten. Zodra partijen met een andere ideologie aan de macht komen kan de positie van een lidstaat veranderen (Hooghe & Marks, 2009; Hobolt & Tilley, 2016).

Nu is het de vraag of al dat partijpolitiek geweld van de laatste jaren inderdaad een grote impact heeft gehad op de positie van de Europese lidstaten. Zeker ten aanzien van de EMU lijkt het debat sinds de eurocrisis heviger geworden. Nieuwe en minder nieuwe partijen buiten het traditionele partijsysteem claimen de 'gewone man' te verdedigen tegen de wereldvreemde economische en politieke elites. Vertaalt die onvrede bij een gedeelte van de bevolking, gemakshalve de 'verliezers van de globalisering' genoemd, zich in hardere officiële posities aan de onderhandelingstafel, zoals Hooghe & Marks (2009) al vermoedden? Als die radicale partijen, ook wel *challengers* genoemd, de traditionele partijen en daarmee regeringen kunnen beïnvloeden, kunnen zij bovendien een impact hebben op de Europese besluitvorming. Op die manier zou de voorbije economische crisis het nog moeilijker gemaakt hebben om toekomstige conjunctuurdalingen te bestrijden. Omdat het moeilijk is om causaliteit vast te stellen, wordt er in dit onderzoek voor gekozen om enkel de samenhang te controleren tussen de opkomst van de *challengers* en de standpunten die regeringen waarschijnlijk zullen innemen tijdens Europese onderhandelingen.

Deze verhandeling is als volgt opgebouwd. Eerst worden de onderdelen van de politiek-wetenschappelijke literatuur besproken die relevant zijn voor het verdere verloop van het onderzoek. Dat deel begint met een kort overzicht van de literatuur in de politieke economie over de opbouw van de eurozone en de aanpak van de crisis. Vervolgens wordt de Europese economische politiek besproken, met aandacht voor de asymmetrie tussen nationale en supranationale bevoegdheden. Die stroeve besluitvorming draagt bij tot de perceptie dat de EU en haar beleid niet legitiem zijn. De Unie zou met andere woorden last hebben van een democratisch deficit. Dit werkt dan weer op twee manieren door. Enerzijds kant een deel van de publieke opinie zich tegen 'Europa', anderzijds profiteren *challenger*-partijen van de algemene onvrede. Verschillende auteurs verwachten dat die radicale *challengers* het partijlandschap overhoop halen. Bovendien bestaat er een verhitte discussie over de vraag of andere, traditionele, partijen hierdoor hun standpunten herzien. Ook in dit onderzoek staat die kwestie centraal. Ten slotte wordt de link besproken tussen de standpunten van regeringspartijen, de onderhandelingen op Europees niveau en het uiteindelijke beleid.

In het tweede grote deel wordt dan de onderzoeksopzet, ook wel onderzoeksdesign genoemd, verder uitgewerkt. De hier gehanteerde onderzoeksvraag wil het hiaat in de academische literatuur rond de invloed van *challenger*-partijen op regeringsstandpunten in kaart brengen. Eerst en vooral staat de manier omschreven waarop alle relevante partijen gecatalogeerd worden. Het moet duidelijk zijn wie tot de *challengers* wordt gerekend en wie niet. De gebruikte methode is niet geschikt om hun impact te *bevestigen*. Het onderzoek richt zich eerder op de vraag of de stelling dat dergelijke partijen invloedrijk zijn, *weerlegd* kan worden. Deze keuze werd ingegeven door het feit dat het bijzonder moeilijk is om causaliteit positief te bevestigen. Het vaststellen van een verband, een correlatie, is echter wel mogelijk. Daarom is een binaire (of binomiale) logistische regressie het best geschikt om duidelijkheid te brengen en om de opgestelde hypothesen te beantwoorden. Verkiezingsprogramma's en bepaalde officiële bronnen zijn de data waarmee gewerkt wordt. Het onderzoek draait rond vijf landen uit de kern van de eurozone, en meer specifiek rond hun nationale en Europese verkiezingen. Een kwantitatieve inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's stelt de onderzoeker in staat om de standpunten van de relevante partijen te bepalen. Die worden ingevoerd in SPSS, waarna de eigenlijke analyse kan beginnen. Er worden hier vier onafhankelijke variabelen, waaronder één controlevariabele, namelijk de publieke opinie, onderscheiden die de regeringsstandpunten zouden kunnen voorspellen. De variabelen worden eerst elk afzonderlijk onderzocht, waarna tot de eerder genoemde regressie wordt overgegaan.

In het derde grote deel worden eerst de resultaten letterlijk besproken. Daarbij zal begonnen worden met de evolutie van de afzonderlijke variabelen op het groepsniveau, er zal dus geen aandacht geschonken worden aan mogelijke verschillen tussen de geanalyseerde lidstaten. Daarna worden de uitkomsten van de binaire logistische regressie uitgeschreven. De hypothesen zullen daar bevestigd of verworpen worden. In tweede instantie zullen die resultaten geïnterpreteerd worden in het licht van de onderzoeksvraag en de relevante academische literatuur. Een laatste deel, de conclusie, vat alles nog eens samen en reflecteert over de onderwerpen waar toekomstig onderzoek zich op zou kunnen richten.

5. Literatuuroverzicht

5.1 Crisis en Europees beleid

5.1.1 Een perfecte storm

Reeds van bij haar ontstaan kwam er uit politicologische hoek heel wat aandacht voor de EMU. Eerst en vooral werd er gezocht naar oorzaken en actoren die een cruciale rol speelden bij de oprichting van de muntunie. Aanhangers van de grote politiek-wetenschappelijke theorieën hadden elk hun eigen interpretatie van de gebeurtenissen. Zo zag Jabko (1999) de Europese Commissie als belangrijke *policy entrepreneur*. De acties van supranationale spelers zoals commissievoorzitter Delors waren essentieel in dergelijke neofunctionalistische analyses. Hij zou immers verantwoordelijk zijn voor de implementatie van volledige kapitaalsmobiliteit. Vrij kapitaalverkeer binnen de EU zou de investeringen en bijgevolg de economische groei ten goede moeten komen. De combinatie met wisselkoersstabiliteit, wat het Europees Monetair Stelsel (EMS) al wou bereiken, betekende echter dat lidstaten hun monetaire soevereiniteit moesten opgeven (Mundell, 1963). De neofunctionalistische visie legt dus zeer veel nadruk op het belang van *spillovers*. Om de interne markt steeds beter te laten functioneren, zou niet alleen steeds diepere integratie nodig zijn, maar zou de EU ook op andere domeinen, zoals op monetair vlak, invloed moeten beginnen uitoefenen. Binnen het liberaal-intergouvernementalisme zag Moravcsik (1998) de oprichting van de EMU dan weer eerder als een gevolg van een intergouvernementeel onderhandelingsproces waarin de Europese instellingen amper een rol hebben gespeeld. In heel wat landen was het monetair beleid immers een zeer gevoelige kwestie. Dat gold echter vooral voor Duitsland. De andere munten waren namelijk al aan de Duitse mark gekoppeld in het kader van het EMS. De meeste nationale banken zouden dus zelfs nog meer zeggenschap krijgen dan voordien het geval was. Nu hebben de gouverneurs van de andere centrale banken wel stemrecht over belangrijke beslissingen, terwijl ze vroeger gewoon het Duitse beleid volgden (ECB, 2019). De machtige en onafhankelijke Bundesbank zou haar autonomie echter moeten opgeven. Om de Duitsers over de streep te trekken stelde de Commissie voor om van inflatiebestrijding de voornaamste doelstelling te maken. Het monetair beleid zou zonder veel publiek debat op Duitse leest geschoeid worden. Monetaire zaken worden immers gekenmerkt door een lage *salience*. Deze term slaat op de zichtbaarheid van een thema, hoe belangrijk het is in communicatie (Scharpf, 2011). De mening van een kleine groep beleidsmakers die monetaire orthodoxie voorstonden zou daarom zwaar doorwegen in de verdere ontwikkeling van de eurozone (McNamara, 1999). In elk geval zou de initiële keuze om de muntunie op neoliberale principes te enten belangrijke gevolgen hebben voor de manier waarop de eurocrisis is aangepakt (Parker & Tsaronas, 2017).

Gedurende enkele jaren leek de gemeenschappelijke munt te voldoen aan de verwachtingen. De reële interestvoeten in de eurozone convergeerden terwijl het wisselkoersrisico verdween. Toen de hypotheekcrisis echter overwaaide van de Verenigde Staten naar Europa, werden nationale overheden gedwongen om hun wankelende banken te redden van het faillissement. Dankzij de verslechterende macro-economische situatie vergrootte de druk op de openbare financiën nog. De werkloosheid in verschillende lidstaten steeg snel terwijl de sociale zekerheidsuitgaven de pan uitrezen. Er ontstond twijfel over de solvabiliteit van de zwakke lidstaten, wat de interestvoeten voor staatsobligaties de hoogte injoeg. Hierbij moet voor ogen gehouden worden dat sommige landen hardere klappen te verduren kregen dan andere. Sommige landen zijn een decennium na de start van de crisis nog niet helemaal uit de problemen, terwijl anderen, met name Duitsland, de storm betrekkelijk goed overleefd hebben (Genschel & Jachtenfuchs, 2014).

Met het uitbreken van die mondiale financiële crisis en de daaropvolgende eurozonecrisis verschoof de focus van het wetenschappelijk onderzoek. De oude waarschuwing dat de EMU geen optimale muntzone was, kon niet langer genegeerd worden. De ECB kan namelijk haar ingrepen enkel op gemiddelde cijfers van de hele eurozone baseren onder het credo *one size fits all* (Issing, 2005, 16 maart). Voor sommige nationale economieën is die rentevoet echter te laag, waardoor bubbels ontstaan. Andere landen hebben juist wel baat bij een minder hoge interestvoet. Door de crisis kwamen de tekortkomingen van het eengemaakte monetaire beleid bloot te liggen. Die zou de divergentie in de economisch heterogene zone alleen maar versterken. In de periferie was de sterke groei vooral gebaseerd op schuld, terwijl de kernlanden de overschotten opstapelden (Enderlein, 2004; Theodore, 2017). Daaraan werd voor de crisis echter weinig tot geen politieke aandacht geschonken. Besluitvormers hoopten dat het budgettair beleid voldoende geregeld werd door het Stabiliteits- en Groeipact (SGP), dat vooral op schuldvermindering gericht is. Beleidsmaatregelen die de muntunie wel konden optimaliseren, werden niet genomen. De lidstaten vonden een Europees contracyclisch budgettair beleid bovendien politiek te gevoelig. De Europese leiders maakten dan ook geen werk van grootschalige, grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit. De landen zagen anderzijds wel het belang in van macro-economische aanpassingsmechanismen, maar meestal waren beslissingen op het hoogste niveau een reflectie van de kleinste gemeenschappelijke deler van hun belangen. Zo vereist een stabiele muntunie ook een volwaardige bankenunie, maar het banktoezicht werd aanvankelijk niet Europees georganiseerd (Jones, Kelemen & Meunier, 2016).

In de eerste fase van de crisis voerden heel wat landen een expansief budgettair beleid, maar al gauw veranderden ze het geweer van schouder. Landen stonden onder druk om besparingen uit te voeren, met alle gevolgen van dien. Een voorbode van de politieke gevolgen

van austeriteit en monetaire orthodoxie kwam ironisch genoeg uit Duitsland. De tweede regering-Schröder kon de lonen drukken door de invoering van de Hartz-wetten (2003-2005). Enkel via loonmatiging, een zogenaamde interne devaluatie, kon Schröder de Duitse concurrentiepositie verbeteren. Dat ging gepaard met zware sociale problemen. Devaluaties van de munt waren inmiddels onmogelijk geworden en expansief budgettair beleid werd aan banden gelegd door het SGP, hoewel Duitsland en Frankrijk het Pact ongestraft negeerden (Scharpf, 2011). Tijdens de soevereine schuldencrisis moesten de zwaarst getroffen landen eveneens dit pijnlijk proces van besparingen en fiscale austeriteit ondergaan. De interne devaluatie in de voornamelijk Zuid-Europese landen zou zware sociale spanningen teweegbrengen. De werkloosheid steeg nog meer en zowel het BBP als de geaggregeerde vraag in de getroffen landen ging sterk achteruit. Zelfs voor de exportgerichte landen in de kern van de eurozone zou dat uiteindelijk negatieve gevolgen kunnen hebben. De intra-Europese handel is immers cruciaal voor de meeste lidstaten, waardoor een verlies van koopkracht in de periferie ook de exporteurs kan treffen (Ryner & Cafruny, 2017; Theodore, 2017).

Al snel zwol de kritiek op de besparingen aan. Sommige opiniemakers protesteerden bijvoorbeeld tegen het discours van “there is no alternative” (TINA). Verschillende politicologen besteedden veel aandacht aan het gebrek aan beleidsalternatieven van nationale regeringen. Partijen die aan de macht waren moesten en zouden zich verantwoordelijk gedragen ten opzichte van Europese afspraken en instellingen (Scharpf, 2011; Mair, 2013). Zoals zo vaak zagen regeringen zich gebonden door de beslissingen van hun voorgangers (Pierson, 2000: 480). Zodra een instrument zoals het *Europees Semester* wordt goedgekeurd, kan een lidstaat daar niet zomaar meer aan ontsnappen. Als de kiezer hierdoor geen vertrouwen meer heeft in de capaciteiten van haar regering om de problemen op te lossen, dan heeft dat electorale consequenties. Daarom zou de Europese besluitvorming en haar (gepercipieerde) tekortkomingen zware gevolgen hebben.

5.1.2 Europese economische besluitvorming

De praktijk toonde dus duidelijk aan dat verregaande Europese beslissingen zelden genomen worden, zelfs niet om de schuldencrisis aan te pakken. Een belangrijk deel van het politicologische onderzoek naar de EU richt zich dan ook op de vraag waarom de besluitvorming op het Europese niveau zo moeizaam verloopt. Zuiver economische argumenten leggen blijkbaar te weinig gewicht in de schaal om de landen in de eurozone een optimalere muntzone te laten bouwen. Deze discussie kadert opnieuw in een breder wetenschappelijk debat tussen neofunctionalisten en liberaal-intergouvernementalisten. Volgens deze tweede visie beschouwen lidstaten het overleven van de euro en het voortbestaan van de EU cruciaal voor hun economische en geopolitiek belangen. Ze zullen

echter enkel concrete toegevingen doen als ze met hun rug tegen de muur staan. Zo gaan regeringen pas akkoord met onpopulaire maatregelen als ze niet anders kunnen (Bernhard & Leblang, 2016). Het feit dat er zelden alomvattende akkoorden gesloten worden, heeft volgens het liberaal-intergouvernementalisme te maken met de voorkeur om de kosten van een dergelijke overeenkomst naar toekomstige regeringen door te schuiven. Bij onderhandelingen sluiten de lidstaten compromissen die zelden verder gaan dan de kleinste gemeenschappelijke deler van hun binnenlandse belangen. Bovendien zijn vooral de grootste landen, die het minst afhankelijk zouden zijn van de EU, de voornaamste stimulators zijn van de Europese integratie. Dankzij hun sterkere onderhandelingspositie hebben ze een onevenredig grote invloed op de uitkomst van onderhandelingen. Als zij hun veto stellen, gebeurt er niets. Supranationale actoren spelen daarentegen slechts een beperkte rol (Moravcsik, 1998). Duitsland, en in mindere mate Frankrijk, hebben in de eurogroep bijvoorbeeld de macht om eender welk voorstel dat tegen hun belangen ingaat, af te blokken. Terwijl Berlijn eerst een politieke unie wil waarbij duidelijke voorwaarden gekoppeld worden aan fiscale transfers, wenste Parijs tot voor kort die economische hervormingen door te voeren zonder bijkomende centralisatie. Daar komt dan nog de extra beperking van de unanimiteitsregel bij, waardoor ook kleinere landen zoals Nederland een beslissing kunnen tegenhouden (Otero-Iglesias, 2017). Later empirisch onderzoek stelde vast dat de regeringsstandpunten voornamelijk bepaald werden door de 'objectieve' economische belangen van de lidstaat in kwestie. Het gaat hier met andere woorden om een conflict tussen rijkere en armere landen waarbij ofwel de eigen verantwoordelijkheid, ofwel Europese solidariteit bepleit worden. De ideologie van de machthebbers zou daarentegen niet zoveel invloed hebben op het uiteindelijke standpunt van een staat (Armingeon & Cranmer, 2018; Bailer, Mattila & Schneider, 2015).

Niet iedereen is het daarmee eens. Op lange termijn blijft de Europese integratie steeds verder gaan onder druk van functionele *spillovers*, zoals de neofunctionalisten voorspelden. Zij hechten veel belang aan de invloed van sommige economische belangengroepen, de financiële markten en bepaalde supranationale instellingen die als *policy entrepreneurs* zouden optreden. Dergelijke actoren zouden beslissingen uit puur eigenbelang proberen te forceren. Het waren bovendien voornamelijk de markten die aandrongen op het behoud van vertrouwen in de EMU door nog meer macht toe te kennen aan de instellingen in Brussel. Verder spreken heel wat politici bijzonder vaak over "noodzakelijke hervormingen van de eurozone" op één van de talloze Europese Toppen waar dikwijls beperkte stappen naar meer integratie worden gezet (Vilpisauskas, 2013; Jones, Kelemen & Meunier, 2016). Die academici verwachten dus vroeg of laat wel een toenemende Europese integratie, "*an ever closer Union*".

Een invloedrijke bijdrage aan dit debat over de integratie op economisch (en sociaal) vlak kwam van Fritz Scharpf (2002). De spanning tussen de functionele druk om ook van fiscaliteit

een Europese bevoegdheid te maken en het gebrek aan daadkracht om dergelijke hervormingen door te voeren noemde hij de *joint-decision trap*. De verklaring hiervoor zou liggen bij de fundamentele asymmetrie tussen herverdelend en markt-corrigerend beleid op Europees niveau. De supranationale instellingen konden ver gaan in het liberaliseren, reguleren en corrigeren van de interne markt, maar op het vlak van herverdeling bleef de Europese invloed, op het landbouwbeleid na, zeer beperkt. Knopen konden er immers slechts bij consensus doorgehakt worden. Dit probleem zou enkel maar groter geworden zijn sinds de mislukking van het plan-Mollet in de jaren 1950 om ook het sociaal beleid supranationaal te maken. De Europese instellingen kregen immers van bij de oprichting van de EEG verregaande bevoegdheden om de interne markt efficiënter te maken, terwijl het sociaal en fiscaal beleid nationaal bleven. Die laatste twee beleidsdomeinen vormden voor staten de enige overgebleven middelen om asymmetrische economische schokken op te vangen. De EMU met haar gemeenschappelijke munt en overkoepelende centrale bank zette uiteindelijk ook die laatste nationale monetaire tools om de groei aan te wakkeren buitenspel. Enkel de ECB beslist over een soepeler rentebeleid om overheden te helpen om de crisis te bezweren. De fiscale en sociale beleidsruimte wordt dus beperkt door de wettelijke beperkingen in het kader van het SGP. De budgettaire beperkingen die de lidstaten zichzelf oplegden werden in 2011 zelfs opnieuw bevestigd met de invoering van de “*six-pack*” en de “*two-pack*”. Die beleidsinstrumenten laten de Commissie toe om fiscale discipline af te dwingen. Ook de toekomst ziet Scharpf niet echt rooskleurig. Door de toetreding van nieuwe lidstaten met verschillende achtergronden en preferenties lijkt een oplossing voor de *joint-decision trap* nog verder buiten bereik te liggen. Er zijn wel ‘zachte’ manieren uitgeprobeerd om toch zaken samen te doen, maar de open coördinatiemethode die als oplossing naar voren werd geschoven om de macro-economische onevenwichten weg te werken, is niet effectief. Deze methode mist immers een stok achter de deur om lidstaten te dwingen om hun beloftes uit te voeren. Landen die hun doelstellingen niet halen worden bijvoorbeeld niet voor het Hof van Justitie gedaagd.

Genschel en Jachtenfuchs (2014, 2017) gaan nog een stap verder in de redenering van Scharpf. Niet alleen herverdelend beleid op economisch vlak, maar ook eender welk politiek thema die tot de “*core state powers*”, de kernbevoegdheden van staten, kan gerekend worden, zijn domeinen waarbij Europese integratie zeer gevoelig ligt. Naast fiscaliteit gaat het ook om politie en justitie, grensbewaking en buitenlands beleid. Het zijn issues waar Europese actoren bevoegdheden en middelen zouden hebben die ingaan tegen de statelijke macht. De auteurs vernoemen twee grote obstakels voor verdere integratie.

Ten eerste zou de EU dan niet alleen meer kunnen steunen op nationale budgetten, maar eigen middelen moeten aanspreken. Zo goed als alle lidstaten zijn echter niet bereid om nog

meer financiële slagkracht aan de Unie te geven, laat staan om haar zelf belastingen te laten innen. De huidige budgetten zijn relatief beperkt, wat de besluitvorming rond de strategische keuzes die de Unie moet maken, nog bemoeilijkt. Een euro kan maar één keer worden gespendeerd en een ambtenaar kan slechts een beperkt aantal taken uitvoeren. Dit verhoogt de kans op “*zero-sum games*” waarbij winst voor één lidstaat een verlies voor een andere betekent. Ten tweede kan de Unie in die domeinen niet regulerend optreden. Landen zullen soms gewoon niet in staat zijn om te voldoen aan de Europese eisen, wat de effectiviteit van regulering zou tenietdoen.

Aan de andere kant worden zelfs sommige *core state powers* steeds vaker afgestaan aan het supranationale niveau. Voorzichtige stappen in de organisatie van een Europese grensbewaking of de begrotingsdiscipline die lidstaten zichzelf hebben opgelegd, zijn daar voorbeelden van. Bovendien keert de geschiedenis niet op haar stappen terug, er is nog nooit een bevoegdheid van de Europese instellingen naar de hoofdsteden teruggekeerd. De desintegratie van de EU, die al verscheidene keren is afgekondigd, komt dus niet echt in een stroomversnelling terecht. Moravcsik (2008) stelt vast dat deze *core state powers* dus tot algemene verlamming kunnen leiden. De integratie zou, ondanks enkele incrementele hervormingen, niet langer verdergaan. Het Europees project zou zich dan op een ‘constitutioneel plateau’ bevinden.

5.2 De Unie onder vuur

5.2.1 Het Europese democratische deficit

De economische storm ging met andere woorden samen met het besef dat doortastende beslissingen niet efficiënt genomen konden worden. Wat dan wel beslist werd, was vaak zeer impopulair. Eén van de belangrijkste politieke gevolgen van een verplicht austeriteitsbeleid was de electorale afstraffing van de regeringspartijen. Toen Duitsland zoals eerder vermeld aan sterke loonmatiging deed, verloor de SPD de kanselierszetel na de verkiezingen van 2005 terwijl de Groenen zelfs uit de regering verdwenen. Vanaf de financiële crisis vond Mair (2009) zelfs aanwijzingen dat niet alleen de regeringspartijen, maar ook de mainstreampartijen in de oppositie substantiële verliezen leden wanneer pijnlijke maatregelen genomen werden. Het afkalvende politieke centrum maakte het daarop moeilijker om sterke coalities in het midden van het politieke spectrum op de been te brengen. Het gebrek aan manoeuvreerruimte die regeringen daardoor ervoeren lokte een debat uit over het al dan niet vermeende democratisch deficit. Een weerslag op de kwaliteit van het Europese beleid is onvermijdelijk wanneer geen enkele regeringspartij een duimbreed wil toegeven uit angst om nog meer kiezers te verliezen. In elk geval zijn Europese beslissingen vaak suboptimale oplossingen en meestal is geen enkele partij er onverdeeld tevreden mee. Toch trekken sommige politici de dikwijls terechte

kritiek op het beleid door tot kritiek op het Europese project zelf, want het zou niet leveren wat het publiek vraagt. Dat wordt hard euroscepticisme genoemd.

Dergelijke eurosceptische politici beweren dat de EU lijdt aan een democratisch deficit. Ze zijn echter niet alleen. Ook heel wat bijdragen aan de politiek-wetenschappelijke literatuur vermelden dit concept. Concreet houdt dat deficit in dat de beslissingen in de EU een democratische toets niet zouden doorstaan. Alles lijkt boven de hoofden beslist te worden en pogingen om de besluitvorming democratischer en transparanter te maken, schieten hun doel voorbij. Zo komen steeds minder kiezers opdagen bij verkiezingen voor het Europees Parlement, ook al kreeg die meer bevoegdheden (Mattila, 2003). Ze worden zelfs *second order elections* genoemd omdat ze in de praktijk fungeren als een graadmeter voor de populariteit van de nationale regering (Reif & Schmitt, 1980). Volwaardige Europese partijen lijken ook niet van de grond te komen om burgers te overtuigen van het belang van supranationale politiek. Zo willen belangrijke nationale politici uit eigenbelang vermijden dat ze Europese concurrenten erbij krijgen. Een andere doorslaggevende factor is het feit dat die politici willen voorkomen dat hun handen gebonden zijn door Europese partijpolitieke afspraken, wat hun campagnes bij toekomstige verkiezingen negatief kan beïnvloeden. Ten derde willen nationale politieke elites zelf bepalen wanneer het aan de EU is om beslissingen te nemen die op nationaal vlak niet genomen kunnen worden, wanneer het die elites goed uitkomt. Wat de burger daarvan denkt, wordt ogenschijnlijk niet in beschouwing genomen (Mair, 2013). Zoals McNamara (1999) al van bij de oprichting van de EMU vermoedde, is de Europese economische besluitvorming in de eerste plaats een elitaire aangelegenheid. Dit lijkt ook tijdens en na de crisis nog steeds te kloppen (Vilpisauskas, 2013). Het woord 'elites' duidt in deze context op topambtenaren, centrale bankiers, diplomaten en alle andere niet-verkozen personen die verantwoordelijk zijn voor het uitvoeren van de kernbevoegdheden van de staat. Deze beroepsgroepen hebben er bovendien alle belang bij om de besluitvorming zo intergouvernementeel mogelijk te houden. De nationale administraties zouden de controle immers willen behouden (Genschel & Jachtenfuchs, 2015). Heel wat populistische partijen veroordelen de macht van die politieke en administratieve elites door met begrippen als het democratisch deficit te schermen. Dergelijke partijen ijveren voor meer transparante beslissingen op basis van de algemene volkswil (Mudde, 2004).

Aan de andere kant trekken bepaalde auteurs het bestaan van een democratisch deficit in twijfel. Het zijn namelijk de democratisch verkozen nationale regeringen die de belangrijkste beslissingen controleren. Zolang zij aan het roer staan zou er gewoon geen sprake zijn van een gebrek aan democratische legitimiteit. Wanneer het dagelijkse bestuur in handen blijft van niet-verkozen functionarissen en er geen publiek debat over bestaat, zou de legitimiteit van de EU paradoxaal genoeg versterkt worden (Moravcsik, 2002). Zolang het gaat over "efficiënte"

beleidskeuzes, zou er volgens Majone (1998) geen nood zijn aan het vinden van een meerderheid bij de bevolking die toch gekant is tegen de uitholling van de nationale soevereiniteit. Politisering zou volgens hem pas nodig zijn wanneer sociaaleconomische herverdeling op de politieke agenda zou staan, maar dat is dus niet het geval. De voornaamste manier waarop de Unie haar legitimiteit zou kunnen vergroten is door middel van een transparante besluitvorming.

Toch gaan de meeste waarnemers ervan uit dat de 'input-legitimiteit' zoals door Scharpf (2002) beschreven werd, belangrijk is. Daarom gaat het volgende stuk over de houding van kiezers en partijen ten opzicht van de EU

5.2.2 Kiezers en de EU

Of de Unie nu democratisch genoemd kan worden of niet, uiteindelijk zal het grote publiek bepalen of ze de EU legitiem en transparant vindt. Het zijn zij die het gevoel kunnen hebben dat Europese wetgeving uit de lucht komen vallen, dus zonder dat het volk inspraak heeft gekregen. In dit deel wordt daarom uitgeweid over de houding van de publieke opinie ten aanzien van de integratie. Sinds de eeuwwisseling gaat dan ook heel wat wetenschappelijke aandacht naar de relatie tussen de publieke opinie en de Unie. Al vóór het begin van de soevereine schulden crisis besteedden politicologische artikels aandacht aan een mogelijke toename van politieke competitie rond Europese thema's in het publieke debat. Wanneer politieke elites bijvoorbeeld onderling verdeeld zijn over Europese integratie, gaat dit gepaard met meer negatieve berichten rond dit thema. Dit heeft op zijn beurt een significant negatief effect op de houding van de publieke opinie tegenover de Unie (Gabel & Scheve, 2007). Europese integratie zou ondertussen zelfs een heuse nieuwe politieke breuklijn vormen door een spanning tussen de winnaars en de verliezers van de globalisering. Het gaat hier vooral over perceptie. Wie zichzelf beschouwt als iemand die voordeel haalt uit die globalisering zal andere politieke voorkeuren hebben dan degene die dat niet doet, ongeacht of dat dit echt zo is (Genschel & Jachtenfuchs, 2015; Grande & Kriesi, 2012). *Challengers* van het bestaande politieke systeem zagen hun stemmenaandeel mede daarom stijgen. Na verloop van tijd zullen de verliezers zich immers tegen de mainstreampartijen keren en hun heil zoeken bij nieuwe of radicale partijen (Hernandez & Kriesi, 2016).

Al die berichten wekken de indruk dat burgers zich massaal afkeren van het Europese project, maar bepaalde studies nuanceren dat beeld. Empirisch onderzoek in Duitsland, de grootste financier van *bail-outs* in de eurozone, toont aan dat slechts een minderheid (23%) van het electoraat in geen enkel geval noodleningen wil toestaan. Die groep heeft met andere woorden een fundamentele afkeer van Europese herverdelende maatregelen. De meeste kiezers zouden dus een zekere mate van solidariteit onder bepaalde voorwaarden aanvaarden, wat

contingentie genoemd wordt. Ze laten hun beslissing in grote mate afhangen van factoren zoals de kost van de reddingsoperatie, de mate waarin de last over verschillende donors wordt verleend en de mate waarin het begunstigde land besparingen moet uitvoeren (Bechtel, Hainmueller & Margalit, 2017). Of dergelijke mate van contingentie ook opgaat in het geval van een permanent Europees herverdelingsmechanisme, zou het onderwerp van toekomstig onderzoek kunnen zijn. Onderzoek in Zuid-Europa bevestigt alvast de Duitse bevindingen. In Italië zouden werklozen of mensen met een laag inkomen wel uit de eurozone willen stappen, maar alleen als dat de werkgelegenheid doet stijgen. Hogere inkomens zijn over het algemeen niet bereid om de euro op te geven. Ze zouden zelfs onder bepaalde omstandigheden een fiscale unie aanvaarden, ook al zullen ze dan nettobetalers worden (Franchino & Segatti, 2017). De steun van de publieke opinie voor beleid van de EU is dus in grote mate contingent, en hangt af van de omstandigheden. Recent onderzoek vond aanwijzingen dat de houding van het electoraat zelfs verschilt per beleidsthema. Opinies zouden dan vooral gevormd worden door identiteit en door wat partijen over een bepaald issue zeggen. Dit wordt ook wel “*cue-taking*” ten aanzien van het Europese beleid genoemd (Ares, Ceka & Kriesi, 2016; Kanthak & Spies, 2018).

5.2.3 Partijen en de EU

Naast het debat over wat het electoraat vindt van de EU, rijst de vraag hoe het dan met de politieke partijen zit. In het verleden zijn verschillende benaderingen ontstaan om partijstandpunten ten aanzien van Europa uit te leggen. Bepaalde auteurs hadden bijvoorbeeld helemaal geen aandacht voor de interacties tussen kiezers en partijen in relatie tot Europese thema's. Sommige studies bestudeerden vooral de invloed van binnenlandse economische belangengroepen op nationale politici. De wederzijdse interactie tussen de politiek en binnenlandse lobbygroepen zou dan de standpunten in de Europese politieke arena bepalen (Moravcsik, 1998). Anderen zoeken de verklaring eerder bij de mate waarin partijen betrokken zijn bij de Europese besluitvorming. Centruumpartijen wiens ideologische visie dicht bij het uiteindelijke uitgevoerde beleid liggen en die regelmatig regeringsverantwoordelijkheid opnemen zullen volgens die visie positiever staan tegenover de Europese integratie. Ze zouden het Europese project bovendien met meer overtuiging steunen dan hun kiespubliek, wat hen dus minder responsief maakt (König & Luig, 2017).

Het onderzoek in deze paper spitst zich echter vooral toe op de evolutie van politieke breuklijnen in navolging van eerdere auteurs zoals Marks & Wilson (2000). Breuklijnen bevinden zich namelijk op het snijpunt tussen publieke opinie, ideologie en politieke partijen. De politisering van de Europese breuklijn zou immers sinds het begin van de 21ste eeuw alleen maar groter geworden zijn, wat geleid heeft tot moeizamere besluitvorming. Verregaande politieke akkoorden lijken door de vele contrasterende ideologieën en visies buiten bereik te

liggen (Hooghe & Marks, 2009). Daarnaast zijn zo goed als alle politieke partijen, althans in het door de eurocrisis hard getroffen Zuid-Europa, steeds kritischer geworden ten opzichte van de EU (Charalambous, Conti & Pedrazzani, 2018). Dit betekent dat de partijpolitieke houding tegenover Europese integratie niet langer bepaald kan worden door de traditionele inverse U-vorm die hun ideologische karakter aanduidde. Deze relatie hield namelijk in dat politici die zich in het politieke centrum bevonden positiever stonden tegenover de EU dan degenen aan de uiteinden van het politieke spectrum (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). De meeste resultaten in Zuid-Europa tonen dus aan dat ook de centrumpartijen eurosceptischer zijn geworden, wat een reactie kan zijn op het vermeende democratische deficit.

5.3 Nationale partijssystemen uitgedaagd

5.3.1 Opkomst challenger-partijen

De link tussen het democratische deficit en de standpunten van partijen wordt in dit gedeelte dieper uitgewerkt. Europa's gebrek aan legitimiteit zou dus te wijten zijn aan het gebrek aan politieke daadkracht. Worden nieuwe of oorspronkelijk kleine partijen populairder door dat thema uit te buiten, of beperken de klassieke partijen de schade door zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden? Zelfs als de mainstreampartijen mobiliseren langs de Europese breuklijn, is het nog maar de vraag of dit wel voldoende is om hun populariteit te behouden. Vele kiezers achten de klassieke partijen in veel gevallen gewoonweg niet in staat om de grote maatschappelijke problemen van deze tijd op te lossen. Daarom wordt in tweede instantie bekeken of het *issue-ownership* van radicale partijen meteen ook de basis van hun succes vormt.

Eerst en vooral is er een stroming in de politiek-wetenschappelijke literatuur die verklaart dat de meeste partijen hun positie ten opzichte van Europese integratie bijna niet veranderden na de financiële crisis. Als er al verandering zichtbaar was, bleken vooral centrumlinkse partijen die besparingen uitvoerden, iets vaker neoliberale economische standpunten in te nemen. Die schoven dus op naar het midden. Mainstreampartijen lijken bijgevolg te convergeren op economisch vlak. Ze zouden met andere woorden sterk op elkaar beginnen lijken. Voorlopig zouden ze ook nog geen populistische toon aanslaan. Volgens het electoraat bieden enkel nieuwe partijen dan nog de mogelijkheid om verandering teweeg te brengen, wat dan weer een zeldzame *window of opportunity* zou bieden voor de niet-mainstreampartijen. Heel wat analyses bevestigden die kans voor *challengers*, radicale partijen die vaak niet willen samenwerken met andere politici. Dergelijk onderzoek richtte zich vooral op de periferie van de eurozone. De zogenaamde *challengers*, gingen er met de grootste winst lopen. Dit gebeurde vooral in landen met meerpartijssystemen, waar een proportioneel kiessysteem en een lage kiesdrempel de toetreding van nieuwe partijen tot het systeem faciliteren (Clements,

Nanou & Real-Dato, 2018; Hobolt & Tilley, 2016; Hooghe & Marks, 2018; Kriesi, 2012; Rohrschneider & Whitefield, 2016; Rooduijn, De Lange & van der Brug, 2014).

De stelling dat de gevestigde klassieke partijen zich niet kunnen aanpassen aan de wensen van het publiek, waardoor uitdagers sterk groeien, wordt gecontesteerd door andere auteurs. Zo zouden de sociaaldemocraten zich wel degelijk linkser opgesteld hebben inzake het behoud van de welvaartsstaat, hoewel ze tegelijkertijd een austeriteitsbeleid verdedigden (Bremer, 2018). Verder lijken de meeste klassieke partijen in Zuid-Europa toch kritischer ten opzichte van de EU en haar beleid te zijn geworden (Charalambous, Conti, & Pedrazzani, 2018). Een mogelijke reden voor het inzicht dat sommige partijen zich na verloop van tijd wel aanpassen, maar toch niet als vernieuwend worden aanzien, komt van Rohrschneider en Whitefield (2016). Zij merken op dat veranderingen in partijprogramma's sowieso te laat komen. De *challenger*-partijen zijn namelijk groot geworden dankzij hun kritiek op de EU en genieten daarom meer geloofwaardigheid bij het grote publiek. Ze hebben met andere woorden het zogenaamde "*issue-ownership*" over dat thema. Het maakt dan niet zoveel meer uit of de klassieke partijen hun standpunten aanpassen.

De mate waarin die *challengers* het partijpolitieke systeem fundamenteel kunnen veranderen blijft voer voor discussie (Hobolt & Tilley, 2016). Volgens Hernandez en Kriesi (2016) zal vooral een langdurige recessie partijsystemen drastisch destabiliseren. In dat geval zullen verschillende regeringen, bestaande uit traditionele partijen, hun tanden hebben stukgebeten op de laagconjunctuur. *Challengers* boeken de ene overwinning na de andere, maar klassieke partijen hebben vaak de neiging om dan maar samen 'Grote Coalities' op te richten. Belangrijke veranderingen in het politieke systeem hebben dus tijd nodig om zich te manifesteren. Stemgedrag op basis van economische issues moet volgens hen bovendien niet op korte, maar op lange termijn onderzocht worden. De effecten van een langdurige economische crisis worden nog niet vanaf de eerste verkiezingen duidelijk. Die mogelijke langetermijneffecten zijn de voornaamste reden waarom dit onderzoek meer dan 10 jaar na de val van Lehman Brothers nog nodig is. Verder heeft Europa vanaf 2015 met een aanzienlijke, sterk gemediatiseerde influx van vluchtelingen te maken gehad. Uit onderzoek is gebleken dat dit de publieke opinie, zoals verwacht, beïnvloed heeft. Deze evolutie kan een versterkend effect hebben op de opkomst van *challenger*-partijen (Harteveld, Schaper, De Lange & Van der Brug, 2018).

Hoewel het politieke systeem van Noordwest-Europa minder aandacht krijgt van politicologen die de impact van de economische crisis bestuderen, hebben zich ook daar belangrijke evoluties voorgedaan. Aangezien de wetenschappelijke literatuur een minder sterke impact van de soevereine crisis op de kern van de eurozone kon vinden, is het succes van

radicaallinkse partijen in deze lidstaten beperkt (Conti, Hutter & Nanou, 2018). Toch is het partijlandschap ook in het Noorden drastisch veranderd. De laatste jaren zouden nieuwe partijen van een politiek gunstige periode hebben kunnen profiteren, wat hun opkomst mee mogelijk maakte. Extreemrechtse *challengers* zouden zich bijvoorbeeld enten op een nieuwe *transnationale* politieke breuklijn. Ze richten zich op de bescherming van de lokale of nationale cultuur tegen bedreigingen van buitenaf. Migratie is hier een voorbeeld van (Otjes & Katsanidou, 2017). De Europese integratie vormt dan ook een schoolvoorbeeld van een externe schok omdat dit gepaard gaat met soevereiniteitsoverdrachten van de staat naar het supranationale niveau. Door in te spelen op de negatieve gevoelens die dit met zich meebrengt slagen partijen erin om grote verkiezingsoverwinningen te behalen, ook al waren ze vroeger klein of moesten ze zelfs nog opgericht worden (Hooghe & Marks, 2018; Lucardie, 2000). Deze evolutie zou ook een weerslag kunnen hebben op de standpunten tegenover Europese economische integratie.

De oorzaken van de opschudding van het partijlandschap in het Noorden vertonen parallellen met de gebeurtenissen in het Zuiden. Zoals het SGP de begroting van de lidstaten reguleert, heeft de EU bijvoorbeeld ook regelgevende bevoegdheden over asiel- en migratiebeleid in de vorm van de Dublin-verordening. In beide gevallen zijn die regels moeilijk afdwingbaar, waardoor ze dikwijls niet nageleefd worden. Bovendien liggen de kosten van het naleven van de regulering bij de lidstaten, en niet bij het centrale niveau (Genschel & Jachtenfuchs, 2017). Dit falende beleid was impopulair in zo goed als alle landen. Nieuwe, opkomende partijen in het Noorden teren vooral op de angst voor migranten, terwijl ze ook sceptisch staan tegenover het Europese economische beleid. Dergelijke *challengers* ageren voornamelijk tegen verdere soevereiniteitsoverdracht naar de EU. Dit sentiment kadert in het debat over de vraag of de EU al dan niet een 'superstaat' mag worden. In tegenstelling tot radicaal links hebben ze vooral moeite met positieve integratie, wat meer gezag voor de Europese instellingen betekent (Genschel & Jachtenfuchs, 2015; Marks & Wilson, 2000). Verder mag het politieke belang van financiële herverdeling ook in de kern van de eurozone niet onderschat worden. In tegenstelling tot de periferie van de muntunie wordt in pakweg het Noorden gewezen op de noodzaak van budgettaire discipline en de gevaren van *free-rider* gedrag door onverantwoordelijke lidstaten van de EMU. Op basis van geaggregeerde data in de hele Europese Unie blijkt immers dat de publieke opinie vrij negatief staat tegenover Europese inmenging in de kernbevoegdheden van de natiestaat. Zo wil men niet dat de EU een sociale zekerheid of een verregaand belastingstelsel organiseert. De impact van die *challenger*-partijen kan dus nog groter worden. Ze kunnen hiermee de hele maatschappij beïnvloeden, aangezien burgers de aanwijzingen van partijen opvolgen om een standpunt in te nemen ten

aanzien van complexe thema's. De publieke opinie en het politieke systeem zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden (Kanthak & Spies, 2018).

Ten slotte lijken empirische bevindingen de opmars van de *challengers* te bevestigen. Zo heeft het stemmenaandeel van de mainstreampartijen overal in Europa de laatste jaren een stevige knauw gekregen, wat de economische situatie in een land ook was. Dit heeft te maken met de twee strategieën die kiezers gebruiken om hun stem te bepalen. In het Zuiden zal er meer aan *sanctioning*, ofwel bestraffing, worden gedaan omdat regeringen verantwoordelijk worden gehouden voor de moeilijke economische situatie. De prestaties in het verleden spelen in dit retrospectief stemgedrag de grootste rol. Omdat de klassieke partijen in hetzelfde bedje ziek zouden zijn en amper van elkaar te onderscheiden vallen, zullen meer stemmen naar *challengers* gaan. In het Noorden, waar de Grote Recessie en de eurocrisis minder impact hadden, zou er daarentegen meer aandacht zijn voor selectie. Hier draait alles om de vrees van kiezers dat de klassieke partijen niet in staat zijn om de maatschappij voor nieuwe problemen zoals terrorisme te behoeden. Kiezers stemmen dus ook op basis van de beleidsvoorstellen die partijen doen (Hobolt & Tilley, 2016).

5.3.2 Gevolgen voor partijstandpunten

Uit het vorige stuk blijkt dus dat de literatuur een sterke opkomst van *challenger*-partijen verwacht. Nu is het van belang om te weten hoe deze politieke formaties mainstreampartijen van standpunt kunnen doen veranderen. De grotere zichtbaarheid van Europese thema's bij het grote publiek, hun *salience*, zou inmiddels ten dele verklaard worden door de politieke strijd die op nationaal niveau gevoerd wordt (Spoon, 2012). De strijd rond Europese politiek wordt dan ook ingezet voor electorale doeleinden. Verschillende studies dragen bovendien bij tot het besef dat politieke partijen in één land elkaar daarmee kunnen beïnvloeden. Een bepaalde stroming in de literatuur, de "*spatial theory*" genaamd, stelt dat partijen van standpunt kunnen veranderen onder druk van hun rivalen. Hier zijn het dus niet de kiezers, maar andere partijen die de directe aanleiding vormen voor veranderingen van partijposities. Deze theorie is uitgebreid empirisch getest door Adams en Somer-Topcu (2009). Zij kwamen tot de conclusie dat partijen hun standpunt inderdaad aanpassen om de ideologische afstand tussen hen en de anderen, vooral hun ideologische burens, te vrijwaren. Partijen zullen zelden aan "*leapfrogging*" doen, namelijk hun concurrenten langs links of rechts voorbijsteken, maar ze zullen zich wel aanpassen (Budge, 1994).

Eén studie onderzocht de impact van *challenger*-partijen op de positie van mainstreampartijen t.a.v. Europese integratie (Meijers, 2017). Dat onderzoek liep tot 2010, waarbij op basis van de Chapel Hill Expert Survey werd vastgesteld dat de populariteit van eurosceptische *challengers* een invloed had op de positie van mainstreampartijen. Bovendien passen de

traditionele partijen hun positie aan naargelang de nadruk die *challengers* leggen op de Europese integratie. Daarenboven toonde deze studie aan dat centrumlinkse partijen niet alleen door hun ideologische burens, namelijk radicaal links, maar ook door radicaal rechts worden beïnvloed. Hieruit blijkt dat partijstandpunten wel degelijk veranderen onder druk van concurrentie. De inverse U vorm die traditioneel werd gezien als een goede beschrijving van de relatie tussen de positie op de links-rechts as en het standpunt ten aanzien van Europese integratie, blijkt zoals gezegd niet langer te kloppen. Partijen van alle ideologische gezindten kunnen kritisch zijn ten opzichte van verdere integratie (Whitefield & Rohrschneider, 2019). Anderzijds tonen resultaten die voornamelijk uit Zuid- en Oost-Europa komen, geen verandering in de houding van de traditionele elites ten aanzien van de EU. Dat onderzoek vond wel bewijs voor de groeiende macht van kritische populistische partijen, maar hun invloed op de andere partijen blijft voorlopig beperkt (Conti, 2018).

5.4. Impact op de Europese besluitvorming

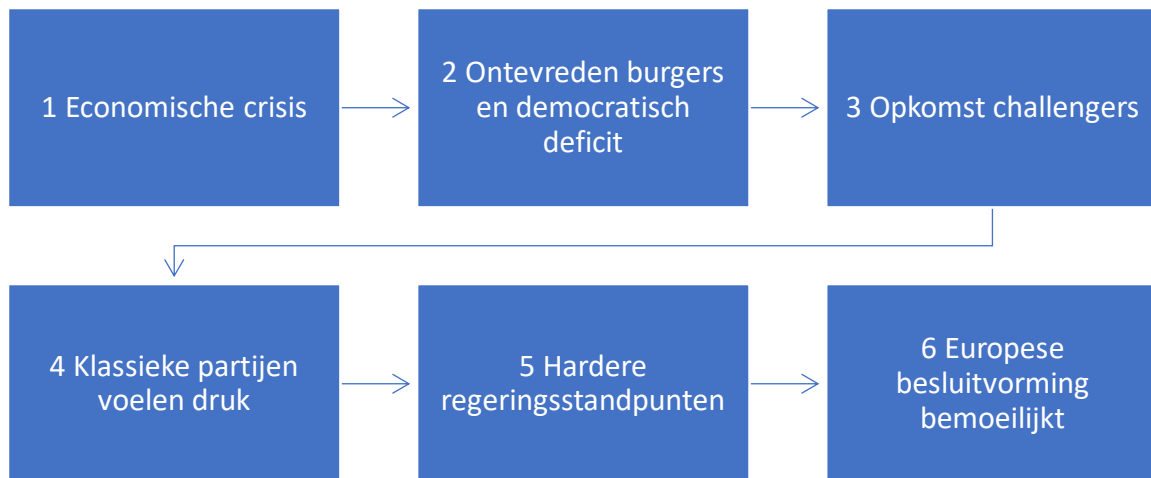
Of die *challengers* door het opjagen van traditionele partijen de Europese besluitvorming kunnen beïnvloeden, is volgende stap in de redenering. Uit de literatuur blijkt dat de standpunten die regeringen innemen in de Raad, niet uit de lucht komen vallen. Regeringsstandpunten worden gevormd door ideologische motieven en komen soms tot stand onder druk van de achterban. De publieke opinie zou dus een invloed kunnen hebben op het beleid. Hoewel Mattila (2008) geen directe significante invloed vond op het stemgedrag van lidstaten in de Raad, stelden anderen wel vast dat regeringen ontvankelijk zijn voor de bekommernissen van het electoraat. Er zou dus een indirecte relatie bestaan tussen de preferenties van het grote publiek en het gevoerde beleid in de Unie. Dit komt omdat regeringen in de Raad bij stemmingen coalities vormen op basis van ideologie. Die ideologische factor heeft dus wel degelijk een invloed op de vergaderingen in dat Europees orgaan. Op die manier vertaalt ook de ideologische voorkeur van de kiezer zich naar de Europese besluitvorming. Daarbij zullen regeringen eerder geneigd zijn om tegen te stemmen in de Raad van de Europese Unie bij issues met een grote *salience*. Via hun stemgedrag in de Raad laten regeringen aan het brede publiek weten dat naar hen geluisterd wordt (Hagemann & Hoyland, 2008; Hagemann, Hobolt & Wratil, 2017). In de eurogroep, en bij uitbreiding in de ECOFIN-Raad, betekent dit concreet dat de publieke opinie regeringsstandpunten tegenover herverdelende maatregelen en fiscaal beleid dat op Europees niveau worden gecoördineerd beïnvloedt. Bepaalde vormen van schuldherschikking zouden bijvoorbeeld veel conflict uitlokken. Anderzijds is zuiver monetair beleid dan weer minder bekend bij het publiek. Door de onzekerheid over wat correct monetair beleid is, bestaan er relatief weinig belangengroepen die politieke druk uitoefenen op de besluitvormers, in dit geval de ECB (Scharpf, 2011). Verder zou *Economic voting* steeds belangrijker worden

na de Recessie. Zowel de persoonlijke financiële situatie als de conditie van de economie in het algemeen zouden in verschillende landen zelfs identiteit verdringen als voornaamste drijfveer van electorale keuzes. (Hobolt & de Vries, 2016). Bijna alle partijen reageren hier dan ook op door meer aandacht te schenken aan economische problemen, wat zich kan vertalen in andere posities tijdens onderhandelingen. Op die manier vormt de crisis een kritiek moment voor de economische besluitvorming (Bremer, 2018).

Uit deze inzichten blijkt dat regeringen zich door hun ideologische voorkeur, hun eigen visie, en hun kiezers laten leiden tijdens Raadsonderhandelingen, en niet steeds door één of ander abstract staatsbelang. Hoe een lidstaat zich gedraagt op het Europese toneel, staat dus niet vast. Het is dan de vraag of ook *challengers* een impact hebben op het beleid. Of ze dat doen, en dus de regeringsstandpunten kunnen beïnvloeden, is het voorwerp van dit onderzoek.

Uit de literatuur over de politieke gevolgen van de economische crisis volgt de conclusie dat de Europese besluitvorming steeds problematischer zal worden. De periode dat het Europese economische beleid een elitaire aangelegenheid was zonder democratische controle, lijkt voorgoed gedaan. Dit heeft te maken met de reële economische en sociale divergentie binnen de eurozone. De zwaar getroffen periferie wil meer solidariteit en heeft wel oren naar een verdeling van de lasten van de crisis, terwijl de kernlanden dit over het algemeen niet zien zitten. Het partijpolitieke systeem in de Noordelijke kern zou bovendien opgejaagd worden door nieuwkomers die open grenzen en de globalisering verantwoordelijk houden voor de teloorgang van de nationale cultuur. De onenigheid groeit vooral rond issues met een grote *saliency* (Aspinwall, 2006; Vilpisauskas, 2013). Thema's waarrond sterk gemobiliseerd wordt, maken dat elites de besluitvorming niet langer exclusief kunnen domineren. Dit dwingt lidstaten om harde standpunten in te nemen aan de onderhandelingstafel en de kans op het bekomen van een compromis zou bijgevolg verkleinen. Indien de *challengers* wel degelijk de impact hebben die hen wordt toegedicht, zullen regeringen hun been vaker stijf houden in vergelijking met de periode voor de crisis. Figuur 1 vat alles nog eens grafisch samen. Hierbij dient vermeld te worden dat het onderzoek zich zal toespitsen op de groei van *challenger*-partijen na de economische crisis, zoals ook in Zuid-Europa al gebeurde. Omdat de migratiecrisis pas relatief recent hoog op de agenda kwam, focust deze paper zich daar niet op.

Figuur 1. Overzicht status quaestionis

Noot: Het onderzoek spitst zich toe op de vijfde stap. Nemen regeringen hardere posities in aan de Europese onderhandelingstafel en is dit gelinkt aan de opkomst van challenger-partijen?

6. Onderzoeksvragen

In 2000 stelde Peter Mair nog vast dat de EU slechts een verwaarloosbare impact had op nationale partijen en partijssystemen. Volgens hem was het Europese beleid volkomen gedepolitiseerd en partijen gebruikten het thema niet in hun verkiezingscampagnes. Achttien jaar later lijkt deze analyse niet langer te kloppen. Hooghe en Marks (2009) en Vilpisauskas (2013) toonden aan dat mainstreampartijen er niet in geslaagd zijn om het beleid van de EU gedepolitiseerd te houden en dat de verschillen tussen binnenlandse politiek en Europees bestuur vervagen. Intergouvernementele onderhandelingen in de Raad zouden sterk bemoeilijkt worden door nationale gevoeligheden en de druk van de publieke opinie aan het thuisfront. Elke vorm van soevereiniteitsoverdracht kan in die zin als een aanval op de eigen identiteit beschouwd worden. Er gaapt met andere woorden een groot gat tussen de functionele druk om Europese oplossingen te zoeken en de politieke beslissingen die uiteindelijk genomen worden. Daarnaast nemen Europese economische thema's een grotere plaats in bij de campagnes van de meeste partijen in zowel de zwakkere als de sterkere Europese economieën (Bremer, 2018).

Radicale partijen kunnen profiteren van die toenemende politisering aangezien ze het *issue-ownership* op kritiek op het Europese beleid hebben (Rohrschneider en Whitefield 2016). Daarom besluiten Hobolt en Tilley (2016) hun artikel met de verwachting dat de opkomst van *challengers*, partijen buiten het gevestigde systeem, Europese besluitvorming nog verder zal beperken, wat op zijn beurt een impact heeft op het Europese economische beleid. Het zou immers betekenen dat de lidstaten bij intergouvernementele onderhandelingen hardere posities zouden innemen. Op die manier wordt het sluiten van compromissen onmogelijk gemaakt. Het onderzoek van Meijers (2017) dat via expert-surveys aantoonde dat *challengers* mainstreampartijen zouden beïnvloeden sluit hierbij aan. Deze verwachting gaat echter in tegen een oudere conclusie van Marks en Wilson (2000) die zeiden dat regeringspartijen steeds positiever tegenover de EU stonden dan anderen. Ook Conti (2018) vond in Zuid- en Oost-Europa alvast geen bewijs voor een significante impact van dergelijke partijen. De onenigheid in de academische literatuur maakt het interessant om na te gaan of de lidstaten in de kern van de eurozone door de recente partijpolitieke ontwikkelingen wel degelijk minder geneigd zijn om compromissen te sluiten. Er is namelijk nog geen recent onderzoek naar de impact van *challengers* op de regeringsstandpunten gebeurd. Ten slotte is er nog nooit aandacht besteed aan specifieke Europese economische beleidsdomeinen.

Dit debat draait rond de mogelijke *impact* van *challengers* op de houding van regeringspartijen. In de sociale wetenschappen is het echter zeer moeilijk om causale relaties met absolute

zekerheid vast te stellen, zeker omdat variabelen niet altijd eenduidig meetbaar zijn. Het is bijvoorbeeld ook niet mogelijk om experimenten uit te voeren waarbij alle omstandigheden zoals in een laboratorium gecontroleerd kunnen worden. Zo kan er omwille van praktische en ethische redenen geen verkiezing “gesimuleerd” worden (Moore & McCabe, 2006). Toch wil dit onderzoek nagaan of de bewering van Hobolt en Tilley (2016) op een bepaalde manier kan weerlegd worden. Zoals gezegd dachten zij dat *challengers* de Europese besluitvorming beïnvloeden. Dit kunnen ze doen door de traditionele partijen inhoudelijk op te jagen of door zelf in de regering te gaan zitten. Omdat dit onderzoek hun uitspraak wil controleren en eventueel wil weerleggen, is er daarom een overkoepelende hypothese: “er is geen impact van *challenger*-partijen op de standpunten van regeringen in de kern van de eurozone”. Dit valt te onderzoeken door van het statistische begrip ‘correlatie’ gebruik te maken. Als er geen samenhang vastgesteld kan worden, is er meteen ook geen sprake van een causale relatie tussen de *challengers* en de regeringsstandpunten. Indien er wel een correlatie gevonden wordt, kunnen de uitspraken in de literatuur door dit onderzoek niet weerlegd worden, ook al biedt dat nog geen sluitend bewijs voor de geldigheid van die beweringen. Een logische onderzoeksvraag die hieruit voortspuit is de volgende.

Is er een verband tussen challenger-partijen in kernlidstaten van de eurozone en de standpunten van die lidstaten ten aanzien van Europese economische hervormingen?

In de vorm van drie specifieke hypothesen worden hier drie manieren onderzocht waarop kenmerken van *challenger*-partijen het standpunt van lidstaten zouden kunnen voorspellen. Telkens wordt ook de nulhypothese erbij geformuleerd. Die gaat uit van het omgekeerde van wat gezocht wordt, namelijk dat er geen verband bestaat. De drie hypothesen duiden, zoals gezegd aan hoe het begrip “*challengers*” geoperationaliseerd wordt. Deze drie complementaire hypothesen moeten allemaal bevestigd worden om de onderzoeksvraag volmondig positief te beantwoorden. Als dat niet het geval is, bevestigt dit onderzoek de centrale vraag slechts gedeeltelijk. Wanneer geen enkele nulhypothese verworpen kan worden omdat de samenhang nergens betrouwbaar is op het 95%-significantieniveau, worden de hypothesen niet bevestigd. In dat geval wordt de onderzoeksvraag volledig negatief beantwoord.

H1: Er is een significante correlatie tussen het electorale gewicht van *challenger*-partijen en de houding van regeringspartijen ten aanzien van Europese economische hervormingen.

H0: Er is *geen* significante correlatie tussen het electorale gewicht van *challenger*-partijen en de houding van regeringspartijen ten aanzien van Europese economische hervormingen.

H2: Er is een significante correlatie tussen de verscherpende kritiek van *challenger*-partijen op Europese economische samenwerking en de houding van regeringen daartegenover.

H0: Er is *geen* significante correlatie tussen de verscherpende kritiek van *challenger*-partijen op Europese economische samenwerking en de houding van regeringen daartegenover.

H3: Er is een significante correlatie tussen het aantal vermeldingen van de onderzochte thema's bij *challengers*-partijen en de houding van regeringen ten aanzien van Europese economische hervormingen.

H0: Er is *geen* significante correlatie tussen het aantal vermeldingen van de onderzochte thema's bij *challengers*-partijen en de houding van regeringen ten aanzien van Europese economische hervormingen.

De eerste hypothese is een gevolgtrekking uit het werk van Hobolt en Tilley (2016), die menen dat de electorale groei van *challenger*-partijen betekent dat (de regeringen van) lidstaten zich harder zullen opstellen aan de onderhandelingstafel. De tweede en derde hypothesen kunnen indirect afgeleid worden uit het werk van Vilpisauskas (2013) en Hooghe en Marks (2018). Zij stelden immers vast dat Europese beleidsdomeinen gepolitiseerd geraakt zijn. Partijen zouden alsmaar radicalere standpunten innemen. De derde hypothese haakt bovendien in op het onderzoek van Spoon (2012) dat inging op de samenhang tussen nationale politieke competitie en de *salience* van Europese issues in verkiezingsprogramma's. Daarom moet dus ook nagegaan worden wat de relatie is tussen de visie van regeringen en die van *challengers*, waarbij ook aandacht wordt geschonken aan het belang die deze laatsten aan de onderzochte thema's schenken.

7. Onderzoekdesign

7.1. Classificatie en afbakening partijclusters

Aangezien het onderzoek zich baseert op partijen, dringt een goede afbakening van de zogenaamde *challengers* zich op. Er bestaan verschillende andere concepten die ongeveer naar hetzelfde verwijzen, zoals *outsiders* (McDonnell & Newell, 2011), *protestpartijen* (Smith, 1989), *purifiers* (Lucardie, 2000) en *anti-systeem partijen* (Sartori, 1976). Het klassieke werk van Sartori maakt bijvoorbeeld een onderscheid tussen een enge en een brede definitie van anti-systeem partijen. De enge definitie verwijst naar de vraag of partijen de waarden van de gevestigde politieke orde delen. De brede definitie verwacht van anti-systeem partijen dat ze het bestaande regime ondermijnen. Volgens Sartori zijn de politieke fracties in beide definities ofwel anti-systeem partijen, ofwel zijn ze het niet. Al deze binaire definities en omschrijvingen slagen er echter niet in om veranderingen over tijd of onduidelijke gevallen te plaatsen. Een partij kan immers na verloop van tijd volledig geïntegreerd worden in het systeem. Daarom zullen enkel de typologieën van Zulianello (2017) gebruikt worden.

Deze Italiaanse politicoloog combineert de ideologische opvattingen van partijen met de manier waarop ze interageren met de klassieke partijen. De zogenaamde '*metapolicies*' bepalen de ideologische positie van een partij (McDonnell & Newell, 2011). Aangezien de *metapolicies* die Zulianello voorstelt niet helemaal passen in het kader van dit onderzoek, zullen zijn verschillende soorten *metapolicies* aangepast worden om partijen op ideologisch vlak te groeperen. Wanneer een partij één van de onderstaande *metapolicies* bekritiseert, kan ze ideologisch gezien tegenover de bestaande orde geplaatst worden.

1. *Politieke regime*: Partijen die hierop kritiek geven, zijn geen formaties die een gewone grondwetswijziging voorstaan, maar fundamentele vragen hebben bij cruciale kenmerken van de liberaal-representatieve democratie. Dat betekent niet per se dat ze democratie *an sich* afvallen, maar ze willen wel een belangrijk deel van de spelregels veranderen. Ze vallen de politieke geplogenheden en tradities van de klassieke politici af. Zonder een te strikt onderscheid te willen maken tussen *challengers* op nationaal en op Europees niveau, laat dit onderzoek zich toch vooral leiden door de houding van partijen tegenover de Unie. Zodra een partij volgens het Manifesto Project een groter deel van zijn programma aan negatieve commentaar over de EU wijdt, dan aan positieve bemerkingen, vormt dit bijvoorbeeld een indicatie dat die formatie het bestaande politieke regime afvallen (Volkens et al., 2018).
2. *Politieke gemeenschap*: In de oorspronkelijke typologie ging het om de delegitimering van de grenzen van de natiestaat. Regionale afscheidingsbewegingen zijn er het beste

voorbeeld van. In dit onderzoek worden ook partijen bedoeld die de EU zelf delegitimeren en willen dat hun land de Unie verlaat.

3. *Het sociaal en economisch systeem*: Deze dimensie heeft te maken met agitatie tegen het huidige kapitalistische systeem, bijvoorbeeld door radicale linkse partijen. De Unie is in de eerste plaats een project gericht op de interne markt, wie daar tegen is, wil de EU op een ingrijpende manier veranderen.
4. *Steun voor allesomvattende visies op de wereld*: Partijen die hieronder vallen zoeken ondemocratische oplossingen voor het bestaande regime. Ze staan vaak voor een totalitaire staat. Zowel fascistische als marxistische partijen kunnen hier voorbeelden van zijn.

Om de interacties met de gevestigde orde te bepalen moeten andere vragen gesteld worden. Coalitiepotentieel bezitten is onvoldoende om van interageren te spreken. Indirecte interacties ontstaan pas zodra een partij wederkerige interacties aangaat met mainstreampartijen. Pas bij directe interacties wordt de betreffende partij relevant voor het bestuur door regeringsdeelname. Daardoor zal ze bijdragen aan de continuïteit van het bestaande systeem. Hier worden vijf mogelijke scenario's uitgewerkt.

1. Wanneer een fractie deel uitmaakt van de groep van kernpartijen, heeft ze er al een bepaalde periode in leidende posities opzitten. Ze heeft doorheen de jaren een belangrijke rol gespeeld in het onderhouden van het systeem en het mogelijk maken van coalities.
2. Zodra een partij aan een (minderheids)regering deelneemt of in kartel naar de kiezer gaat met een mainstreampartij, gaat ze directe interacties aan.
3. De relaties met één of meer mainstreampartijen moeten duidelijk worden via zichtbare samenwerking. Zowel de *challenger* zelf als de klassieke partij(en) moeten de *challenger* beschouwen als een capabele coalitiepartner.
4. Een vierde scenario heeft betrekking op de mogelijkheid dat een partij publiekelijk bijdraagt aan de stabiliteit van het 'metapolitiek' systeem terwijl ze aan de macht is. Het zijn dus politieke formaties die oorspronkelijk het ideologische systeem uitdaagden, maar in de praktijk het status-quo verdedigen.

5. Tot slot moet er ook aandacht gaan naar evoluties doorheen de tijd. Partijen kunnen zich opzettelijk antagonistisch opstellen en streven naar een terugkeer naar een plek buiten het politieke systeem.

Afhankelijk van het antwoord op de vraag of een partij integreert in het systeem en of ze het politieke systeem al dan niet ideologisch aanvaardt, kan ze op vier manieren gecatalogeerd worden.

Tabel 1. Classificatie partijen op basis van Zulianello (2017)

	Bevestigt 'metapolicies'	Verwerpt 'metapolicies'
Regelmatige interactie	Pro-systeem	Halfway-house
Zelden interactie	Complementair	Anti-systeem

1. Een volwaardige *anti-systeem partij* verwerpt niet alleen het status-quo op ideologisch vlak, maar gaat ook amper tot geen (in)directe interacties aan met het systeem. Het zijn partijen die het hele politieke systeem op de schop willen, en er daarom ook niets mee te maken willen hebben.
2. Andere formaties kunnen bijvoorbeeld gecatalogeerd worden als partijen die Zulianello *halfway house parties* noemt. Deze categorie wordt gekenmerkt door systemische integratie, maar hun belangrijkste ideologische concepten komen duidelijk in conflict met de 'metapolicies' van het bestaande systeem.
3. *Complementaire partijen* hebben geen echte ideologische kritiek op het politieke systeem, maar stellen zich omwille van strategische redenen antagonistisch op. Ze zijn ofwel pas recentelijk op het politieke toneel verschenen, ofwel worden ze gewantrouwd door de mainstreampartijen.
4. Die klassieke partijen vormen tot slot de vierde categorie, namelijk *pro-systeem partijen*. Ze zijn herkenbaar aan hun conventioneel ideologisch profiel en zijn volledig geïntegreerd in de kern van het politieke systeem. Ze dragen traditioneel bij tot het 'establishment' en stabiliseren de gegeven constellatie van 'metapolicies'. Partijen moeten zich met een gematigde ideologie constructief opstellen bij de interacties met partijen in de kern van het systeem om tot deze categorie te behoren.

Verder is het van belang om consequent vast te stellen welke partijen al dan niet *challenger*-en/of regeringspartijen zijn. De regeringsformatie die na de nationale verkiezing aan de macht komt, bepaalt welke partijen geanalyseerd worden. Deze samenstelling zal, samen met de

onderhandelingen die eraan voorafgaan, mee bepalen of er spraken is van anti-systeempartijen of van *halfway-house* partijen. Deze twee categorieën zijn in dit onderzoek de *challengers*. De verwachting is immers dat hoe harder deze partijen zich opstellen tegenover verbeteringen aan de EMU, hoe meer de regering er zich om electorale redenen aan aanpast. Complementaire partijen hebben echter geen fundamentele ideologische verschillen met klassieke partijen (Zulianello, 2017). Daarom kunnen ze geen drastische impact hebben op regeringsstandpunten. Ze gaan bovendien niet in interactie met de andere partijen waardoor ze ook geen lid van de regering kunnen zijn. Hun manifesten zullen dan ook niet verder onderzocht worden.

7.2 Cases en data

De lidstaten zijn de belangrijkste spelers in dit deel van de Europese politiek. Zij domineren de besluitvorming rond de onderzochte thema's zoals fiscaliteit, de controle-opdrachten van de ECB en afspraken over de toelating om het Europese budget met eigen middelen te financieren (zelfs op eurozone-niveau). Beslissingen komen er enkel na unanimiteit en het Europees Parlement heeft amper iets te zeggen (Vos, 2015).

Het onderzoek draait meer specifiek rond landen die als medeoprichter van de EMU deel uitmaken van de kern van de eurozone. Concreet gaat het om België, Duitsland, Frankrijk, Nederland en Oostenrijk. Hier wordt dan ook de classificatie gehanteerd van Bartlett en Pica (2016) en Paul De Grauwe (2018), die deze staten als kernlanden beschouwen. Dergelijke landen werden minder hard getroffen door de asymmetrische schok van de Recessie. Aangezien een groot deel van de bijdragen aan het academische debat focust op de impact van de crisis op Europese periferie, schenkt dit onderzoek dus geen aandacht meer aan die laatste groep (Conti, Hutter & Nanou, 2018; Parker & Tsarounas, 2017). Zoals reeds is aangehaald in het literatuuroverzicht, hebben alle partijen in het zwaar getroffen Zuid-Europa een kritischere houding aangenomen (Charalambous, Conti & Pedrazzani, 2018). De vijf landen die in het onderzoek worden opgenomen vormen wel een interessante mix binnen de EMU. De Recessie en de daaropvolgende soevereine crisis hadden in elk land andere politieke gevolgen. Ze worden bovendien geacht verschillende standpunten te hebben over de toekomst van de eurozone en het macro-economisch beleid in het algemeen (Marsh, 2016). Verder lijkt de partijcompetitie in al deze lidstaten belangrijke veranderingen te hebben ondergaan (Hooghe & Marks, 2018). Een vergelijking tussen die vijf landen onderling vormt echter geen onderdeel van dit onderzoeksopzet. De resultaten zullen enkel op groepsniveau besproken worden.

Concreet beslaat het onderzoek een periode van 1999 tot 2017. Hiermee worden de twee nationale en twee Europese verkiezingen van vlak voor het begin van de crisis, aangeduid met

de val van Lehman Brothers, bij de analyse betrokken, samen met alle verkiezingen die daarna volgen (zie bijlage 1). Aangezien politieke partijen hier centraal staan, komen de data uit partijmanifesten en uit verkiezingsuitslagen van de nationale en Europese verkiezingen. De Europese worden gebruikt aangezien ze vaak als een test gelden voor de zittende regeringspartijen (Reif & Schmitt, 1980). Partijen zijn in dit onderzoek relevant als ze zetels hebben in respectievelijk het nationale of Europese parlement. Op die groepen zal de analyse gebeuren, zonder dat zij de onderzoekseenheden vormen. De analyse gebeurt immers op geaggregeerde data op groepsniveau. Onderzochte partijen vallen met andere woorden steeds binnen een bepaalde groep, op basis van een classificatie die hierboven uitgelegd werd. Het onderzoek wil immers iedere verkiezing resultaten bekomen over een groep *challengers* en een groep partijen die deel uitmaken van de regering die erna gevormd wordt.

Tot slot heeft het ietwat aparte politieke systeem van Frankrijk gevolgen voor de manier waarop dit onderzoek gevoerd wordt. Dit land beschikt over een semi-presidentieel systeem dat niet zozeer op partijen in het parlement, als wel op individuele politici is gericht. De uitvoerende macht heeft bij monde van de president het meeste te zeggen over het buitenlands en Europees beleid. In die politieke constellatie kan die Franse president Europese onderhandelingen relatief onafhankelijk van het parlement voeren (Fiers, 2009). Daarom zal de analyse van de Franse nationale verkiezingen uitgevoerd worden op basis van de programma's van de belangrijkste presidentskandidaten. De cesuur die de relevante kandidaten aanduidt, ligt op vijf procent van de stemmen in de eerste ronde van de presidentsverkiezingen. De analyse van de Europese verkiezingen in Frankrijk gebeurt wel gewoon op programma's van de deelnemende partijen.

De volledige tekst van de meeste programma's werden uit twee databases gehaald (Volkens et al., 2018; Schmitt, Braun, Popa, Mikhaylov & Dwinger, 2018). De programma's voor de Belgische Kamerverkiezingen in 2003 en de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen van 2003 waren echter niet beschikbaar in de databases. Ze zijn te vinden in respectievelijk de universiteitsbibliotheek van Leuven en op de Nederlandse site "Parlement" (Verkiezingsprogramma, 2003; Parlement.com). De programma's van de Franse presidentsverkiezingen moesten van verschillende websites gehaald worden. In de bibliografie is er voor hen daarom een aparte sectie voorzien.

7.3. Variabelen

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is natuurlijk de positie van de regeringspartijen tegenover Europese economische samenwerking en integratie. De onafhankelijke variabelen zijn dan:

1. De score van de *challengers* bij verkiezingen

2. De positie van de *challengers* tegenover Europese economische samenwerking en integratie
3. De *saliency* van het onderwerp bij de *challengers*, gemeten als het aantal vermeldingen in hun manifesten per verkiezing
4. De publieke opinie ten aanzien van de gemeenschappelijke munt

De eerste onafhankelijke variabele wordt gemeten op basis van de officiële verkiezingsuitslagen. Die worden echter pas openbaar gemaakt na het opstellen van de verkiezingsprogramma's tijdens de campagne. Hoe kan iets wat later gemeten wordt invloed hebben op de houding van de partijen die de volgende regering vormen? Hoewel deze kritiek begrijpelijk is, wordt in dit onderzoek de redenering gevolgd dat verkiezingsuitslagen louter de laatste en meest betrouwbare peiling van de legislatuur vormen. De weken en maanden ervoor wordt stilaan duidelijk of de *challengers* goed zullen scoren of niet. Verkiezingen waarbij typische *challenger*-partijen als het Front National of de PVV monsterscores halen, vallen ook niet zomaar uit de lucht. In zo een situatie lijkt het waarschijnlijk dat andere partijen, uit vrees om kiezers te verliezen, op het laatste nippertje aan hun standpunten sleutelen. Op dezelfde manier is het in de campagne, of zelfs lang daarvoor, al wel duidelijk of een partij voorstander is van Europese integratie, al was het maar een algemene houding ten aanzien van het supranationale niveau. Dit geldt dus voor zowel de positie tegenover de onderzochte thema's als het aantal vermeldingen ervan. Dat de publieke opinie in een bepaalde periode een invloed kan hebben, lijkt ook logisch.

De drie eerste onafhankelijke variabelen vloeien voort uit de hypothesen die de onderzoeksvraag operationaliseren. De vierde, de publieke opinie ten aanzien van de eurozone, wordt hier een onafhankelijke controlevariabele. Eerder onderzoek heeft namelijk uitgewezen dat ook dit een significante impact op de posities van partijen kan hebben, zeker bij issues met een hoge *saliency* (Adams & Somer-Topcu, 2009; Budge, 1994; Hagemann, Hobolt & Wrátil, 2017). Daarenboven zou er volgens Hobolt en De Vries (2016) zelfs sprake zijn van een hinderend effect op het vermogen om akkoorden te kunnen sluiten aan de Europese onderhandelingstafel.

7.4. Methodiek

7.4.1. De verkiezingsprogramma's

Eerst wordt de visie van zowel de anti-systeem partijen als de *halfway house* partijen met behulp van inhoudsanalyse per lidstaat onderzocht. Beide categorieën zijn in dit onderzoek *challengers*.

Vervolgens gaat de aandacht naar de positie van de regering. Aangezien partijstandpunten vertaald worden naar regeringstandpunten in de Raad, en zeker bij issues met een beperkte *salience*, zullen verkiezingsprogramma's onderzocht worden (Aspinwall, 2006). Bij nationale verkiezingen bekijken we de regeringspartijen die het eerstvolgend gevormde kabinet vormen. Bij Europese verkiezingen bekijken we de partijen van de regering die vlak na die verkiezing aan de macht is. Het zijn met andere woorden momentopnames. De stelling van Steenbergen en Marks (2004) dat regeringen enkel en alleen het "statelijk belang" vertegenwoordigen, wordt hier dus in vraag gesteld. Ze kunnen hun positie immers ook door partijpolitieke gebeurtenissen laten bepalen. Doorheen de tekst zullen begrippen als "regeringsstandpunten" en "standpunten van regeringspartijen" door elkaar gebruikt worden om iets dynamischer te kunnen schrijven. Deze termen hebben hier echter allemaal maar één betekenis: het gewogen gemiddelde van de scores die de coalitiepartners toegekend krijgen op basis van hun positie tegenover Europese economische integratie. Verdere uitleg over die gewogen gemiddeldes volgt onder 7.4.2.

Regeerakkoorden lijken minder geschikt om de visie van een regering te beoordelen omdat het compromissen zijn. Het zijn veelal vage teksten die minder duidelijke standpunten weergeven. Als een partij haar regering opeens tegenhoudt om een Europees akkoord te sluiten, zal dat moeilijker af te leiden vallen uit een regeerakkoord. Ook een analyse van stemmingen in de Raad is geen optie. Het zeer grote aantal stemmingen die besloten worden met unanimitieit verhuult het onderhandelingsproces waar de visie van regeringen duidelijk zichtbaar is. Veel beslissingen gaan daarenboven over zeer technische zaken. Tot slot zijn betrouwbare data over de eurogroep bijzonder schaars.

7.4.2 Inhoudsanalyse op verkiezingsprogramma's

De inhoudsanalyse van partijmanifesten is het meest geschikt om de visie op concrete beleidsdomeinen te bepalen. Ten eerste laat deze methode toe om partijstandpunten te herkennen aan de hand van data die de partij zelf publiceert. Er komen geen buitenstaanders aan te pas, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is bij een expert-survey. In dat opzicht is het dus minder subjectief (Dinas & Gemenis, 2010). Bovendien wordt het standpunt van de hele partij op die manier duidelijk. Verder vermijdt een analyse van partijprogramma's de vertekening die vaak optreedt bij een mediaonderzoek. De media schenken doorgaans minder

aandacht aan kleinere partijen en minder zichtbare issues (Bremer, 2018). Uiteraard zijn aan deze methode ook nadelen verbonden, zoals het gevaar om bepaalde data in een keurslijf te dwingen. Zodra bepaald is welke codes of labels gebruikt worden om alle gegevens te catalogeren, gaan er bepaalde nuances verloren (Mair & Mudde, 1998). Een praktisch aspect aan de keuze van partijmanifesten is verbonden aan de Europese verkiezingen. Sommige partijen trekken zonder eigen programma naar de verkiezingen, maar gebruiken een gemeenschappelijke tekst van de fractie of politieke alliantie waartoe ze behoren. Ook in de database van het gezaghebbende Euromanifesto Study wordt in dat geval naar die programma's verwezen.

Enkel de delen van partijmanifesten die met de toekomst van de euro te maken hebben, moeten echter onderzocht worden. De interessante stukken zullen eruit gehaald worden op basis van titels en kernwoorden (Krippendorf, 2013). Niet om het even welk 'economisch beleid' zal bekeken worden. Tijdens de analyse gaat de aandacht naar monetair beleid, budgettair beleid met inbegrip van een fiscale unie en tot slot de bankenunie samen met het Europese toezicht op financiële instellingen¹. Deze keuze werd vooral ingegeven door het feit dat zowel de oorzaken van als de mogelijke remedies tegen de economische crisis zich in de eerste plaats op die domeinen bevinden. Bovendien werd het 'mandje' aan beleidsdomeinen ook om praktische redenen niet al te groot gemaakt. Concreet zullen alle relevante elementen in één van vijf categorieën geplaatst worden. Die onderdelen tonen de bereidheid tot verdergaande integratie op Europees niveau.

Hier wordt gekozen voor een kwantitatieve inhoudsanalyse, voornamelijk omdat heel wat verkiezingsprogramma's nodig zijn om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Al die teksten in de diepte analyseren is in het kader van dit onderzoek niet haalbaar. De inhoudsanalyse zelf zal als volgt aangepakt worden. Vertrekkend vanuit de onderzoeksvraag worden enkele manifesten uit verschillende landen gescreend op basis van een binaire score, waarin het onderscheid wordt gemaakt tussen elementen voor en tegen verdergaande economische integratie. Het codeerschema wordt na de screening aangepast waar nodig, en zo werd het idee van die binaire codering verlaten. Dan worden alle programma's opnieuw bekeken met behulp van de volgende vijf categorieën waarvan hun representativiteit op basis van de literatuur wordt gestaafd, hoewel eigen interpretatie hier ook een rol in heeft gespeeld. Deze zwakte zal ook in het latere statistische onderzoek een rol spelen. Verder is het vooral van belang om categorieën te maken waardoor elk relevant element binnen een categorie valt, maar dan wel in slechts één categorie terecht kan komen (Rourke & Anderson, 2004).

¹ Een niet-exhaustieve lijst van beleidsdomeinen die *niet* behandeld zullen worden: sociaal beleid, interne markt (4 vrijheden), competitie, energie en klimaat, handel, vage of algemene uitspraken over de (nationale) economie, cohesiefondsen en landbouw

1. Eerst en vooral kunnen partijen aangeven helemaal geen Europese aanpak te wensen. Ook wanneer ze expliciet herverdeling tussen lidstaten afwijzen of de bevoegdheden van de relevante Europese instellingen willen terugdringen, valt dat in deze categorie. Van *challenger*-partijen wordt verwacht dat ze regelmatig elementen van deze categorie opnemen in hun programma (Hobolt & Tilley, 2016).

2. In de tweede categorie vallen elementen die Europese samenwerking (geen herverdeling) enkel onder strikte voorwaarden aanvaarden. Het kunnen ook aanwijzingen zijn dat de partij het status quo wil behouden. Op monetair vlak wordt een strikt onafhankelijke ECB geëist die zich louter met inflatiebestrijding bezig houdt. Ook Europese regulering van de financiële sector zonder onmiddellijke herverdelende gevolgen valt hieronder. Deze categorie kan geplaatst worden bij wat Scharpf (2002) 'markt-corrigerend' beleid noemde, als het tegenovergestelde van herverdelende beleidsmaatregelen. Deze standpunten horen bij het traditionele werk van de Europese instellingen die de markt en de economie wel moeten reguleren, zonder daarvoor herverdelend op te treden.

3. In dit onderzoek zal Scharpf's dichotomie wel nog verder genuanceerd worden. Uit het voorbereidend onderzoek van de partijprogramma's bleek dat er een diverse groep uitspraken bestaat die pleit voor nauwere samenwerking, zonder daar onmiddellijk herverdelende praktijken aan te koppelen, althans niet op korte termijn. Hier gaat het om stellingen die wel meer wederzijds vertrouwen tussen de lidstaten vereisen. Partijen kunnen een soepelere interpretatie van de communautaire regels wensen. Ze hebben het hier over macro-economische beleidscoördinatie of over een grotere *discretionaire* bevoegdheid voor de Europese instellingen. Zo gaat het om elementen die vinden dat een onafhankelijke ECB zich niet alleen met inflatie moet bezig houden. Tot slot vallen ook pleidooien voor gezamenlijke regels en harmonisatie van de (vennootschaps)belastingen onder deze noemer.

4. In deze categorie vallen dan wel de delen van programma's die herverdelende maatregelen op Europees niveau voorstaan. Toch is ook hier een zekere nuancering op zijn plaats. Die herverdeling moet namelijk onder (stringente) voorwaarden of regels gebeuren. Het kan gaan om een specifiek investeringsplan binnen de Eurozone die de gevolgen van de crisis wil aanpakken. Ook een politiek afhankelijke ECB wordt in deze categorie geplaatst. Daardoor zou ze bijvoorbeeld een bewuste politiek van monetaire financiering kunnen voeren, maar enkel als haar politieke (verkozen) meerderen dat wensen. Aangezien deze maatregel met herverdelende gevolgen aan die voorwaarde gekoppeld is, hoort ze in deze categorie thuis.

5. De laatste categorie omvat de meest verregaande stappen in de Europese economische integratie. Het zijn zaken met een duidelijke herverdelende functie die zonder

voorwaarden, *with no strings attached*, ingevoerd moeten worden. Het gaat hier bijvoorbeeld om Europese belastingen of de uitgave van euro-obligaties zonder dat er regels of condities bij vermeld zijn.

De vijf categorieën zullen om praktische redenen de scores 0 tot 4 toegekend krijgen tijdens het coderen. Zo heeft elke partij per verkiezing waardes die per categorie aanduiden hoeveel elementen in de manifesten bij een bepaalde categorie horen. Dit kan ook de waarde nul zijn, wanneer de partij bijvoorbeeld geen enkel element van de manifesten in de laatste categorie thuishoort. Een stuk tekst wordt als één element beschouwd als er één gedachte inzit. Daarom kan één zin uit twee of meerdere elementen bestaan, maar soms heeft een (groot deel van een) alinea maar één gedachte, waardoor dit grotere stuk als één element wordt gezien. Een voorbeeld kan hier misschien wat duidelijkheid brengen. In de zin: “De ECB moet strikt onafhankelijk blijven en mag zich enkel met inflatiebestrijding bezig houden” zitten twee elementen, beide van de tweede categorie. Het eerste element duidt de onafhankelijkheid van de centrale bank aan, het tweede de exclusieve focus op inflatiebestrijding.

Aangezien de categorieën een ordinale vijfpuntenschaal vormen, ook wel Likertschaal genoemd, wordt er in dit onderzoek de bewuste keuze gemaakt om het gewogen gemiddelde te berekenen van de partijen die samen de regering of de groep *challengers* worden. Het is dus een gemiddelde op basis van de frequentie van het aantal elementen per categorie. In het academisch debat woedt nochtans een hevige discussie over de vraag of het gemiddelde van waardes op een Likertschaal wel berekend kan worden. De voornaamste kritiek hierop is dat getallen die waarden op een interpretatieve schaal aangeven, geen betekenis zouden hebben. Aangezien dit onderzoek enkel de bedoeling heeft om zicht te krijgen op de mate waarin regeringen bereid zijn om verdere stappen in de Europese integratie te zetten, en niet om louter betekenisloze scores toe te kennen, wordt deze kritiek niet gevolgd. Een gemiddelde biedt ook een gedetailleerder inzicht in de variabelen dan de medianen die wiskundig gezien wel zouden mogen worden berekend. Bovendien bieden de medianen en de gemiddeldes gelijkaardige resultaten, waardoor de uiteindelijke conclusies hetzelfde zouden blijven, welke methode ook gebruikt wordt (Kim, 1975). Tot slot blijft het een courante academische praktijk om de waardes op dergelijke schalen als quasi-interval te beschouwen (Tilburg University, n.d.). Aan de andere kant wil dit onderzoek wel niet zover gaan om statistische conclusies trekken uit die gewogen gemiddeldes. Om kritiek op de geldigheid van de resultaten te vermijden, zal van een logistische regressie, een parametrische test, gebruik gemaakt worden (cf. infra).

In dit onderzoek wordt een *gewogen* gemiddelde gebruikt om het gewicht dat elke partij heeft, zowel in de regering als in de groep *challengers*, te laten meetellen. Het is namelijk

waarschijnlijk dat grootste regeringspartner het beleid het meest kan beïnvloeden. Ook zullen vooral de populairste *challengers* de traditionele partijen het sterkste kunnen opjagen. Een *challenger* die twintig procent van de stemmen haalt, zal meer indruk maken dan een partij die dat met moeite over de kiesdrempel raakt. Tot slot maken sommige *challenger*-partijen ook deel van de regering, in de vorm van *halfway-house* partijen. De kritiek dat dit de resultaten zou verstoren, gaat in het licht van de onderzoeksvraag niet op. Als zij de resultaten daardoor beïnvloeden, dan geeft dat meteen ook een antwoord op de onderzoeksvraag die de impact van *challengers* wou inschatten.

7.4.3 Evolutie andere variabelen

De evolutie van de populariteit van de *challengers* wordt, zoals eerder al aangeduid, gemeten op basis van de officiële verkiezingsuitslagen. Alle parlementsverkiezingen op nationaal niveau, vanaf de voorlaatste verkiezing voor het uitbreken van de financiële crisis, zullen hiervoor opgenomen worden. Indien ook het Hogerhuis wordt verkozen, worden die verkiezingen niet gebruikt. Dezelfde procedure geldt voor de Europese verkiezingen. Het begin van de crisis zal worden aangeduid met de faillissementsaanvraag van Lehman Brothers op 15 september 2008 (Bremer, 2018). Dit overzicht moet toelaten om in te schatten hoe de variabelen variëren doorheen de jaren.

De meting van het aantal vermeldingen van de onderzochte thema's gebeurt tijdens het coderen van de manifesten. Iedere regering of groep *challengers* heeft een bepaald aantal vermeldingen in de verkiezingsprogramma's staan. Dit kan ook nul zijn.

Om de houding van de publieke opinie te bepalen zal dit onderzoek gebruikmaken van de Standard Eurobarometer die tweemaal per jaar wordt afgenomen. Als de verkiezingen in het voorjaar plaatsvonden, werd de eerste Standard Eurobarometer van dat jaar gebruikt en vice versa met de verkiezingen in het najaar. Dit is de precieze verwoording van de vraag: "*What is your opinion on the following statements? Please tell me whether you are for it or against it. A European Monetary Union with one single currency, the euro* (Europese Commissie, 2019)." Het gaat hier dus om een percentage van de bevolking dat voorstander is van de euro.

Deze drie onafhankelijke variabelen zijn allen op een ratioschaal gemeten, waardoor ze metrisch of continu genoemd kunnen worden. Die ratioschaal heeft gelijke intervallen en beschikt ook over een absoluut nulpunt, waardoor er wiskundige bewerkingen mee kunnen gebeuren.

7.4.4 Statistische analyse

De resultaten bij de verschillende variabelen zullen waar gepast univariaat besproken worden. Dit zal een rijker inzicht bieden in de evolutie van die variabelen doorheen de jaren.

Verder is het interessant om na te gaan wat de electorale evolutie van *challenger*-partijen was tijdens en na de Recessie. Aangezien de literatuur een impact van de crisis verwacht, wordt er ook naar het verschil tussen de data voor én na het begin van de financieel-economische crisis gekeken. Hiervoor zal een independent sample t-test gebruikt worden. De t-test bekijkt het verschil tussen de gemiddeldes van de metrische variabelen. De keuze van de t-test is gebaseerd op het feit dat de twee groepen onafhankelijk zijn van elkaar. In de praktijk draait het immers om groepen met een andere samenstelling, aangezien partijen doorheen de tijd van categorie kunnen veranderen. Bovendien kunnen totaal nieuwe partijen deel uitmaken van de groep *challengers*, terwijl sommige oude formaties zelfs niet meer deelnamen aan de recentere verkiezingen. Omdat de ene groep *challengers* anders is dan de andere, kan er dus geen gebruik gemaakt worden van een paired t-test. Verder is de t-test ook vrij robuust voor steekproeven die niet normaal zijn verdeeld (Moore & McCabe, 2006).

Een andere test, de associatiemaat Phi, zal het verband bepalen tussen zowel de posities van *challengers* als die van regeringen van vóór en na de crisis. Er kan immers geen t-test afgenomen worden bij categorische variabelen. Hier gaat het specifiek om ordinale variabelen, getallen op deze schaal zijn wiskundig gezien niet betekenisvol (Tilburg University, n.d.). Het verband Phi kan meteen ook als een verschil geïnterpreteerd worden tussen de groepen van de twee periodes, aangezien het gaat over twee verschillende groepen met de val van Lehman Brothers als cesuur (Franke, Ho & Christie, 2012). Indien geen significante resultaten worden bekomen, zal de test herhaald worden met de eerste Griekse bail-out als markeerpunt.

Om de onderzoeksvraag afdoende te beantwoorden, zijn er echter complexere berekeningen nodig. Dit onderzoek wil namelijk de relatie tussen de positie van regeringen en de *challengers* inschatten. Het feit dat de houding tegenover Europese economische samenwerking en integratie oorspronkelijk als een ordinale variabele werd gemeten, leidt ertoe dat er geen regressieanalyse kan gebruikt worden voor die variabelen als metrisch worden beschouwd. Binnen de statistiek zou dit geen geldige resultaten opleveren over de vraag of de data van de onafhankelijke variabelen de waardes van de afhankelijke variabele kunnen voorspellen. Daarom zal de samenhang van *challenger*-partijen met het regeringsstandpunt getest worden door een binaire (of binomiale) logistische regressie. Deze techniek verlangt enkel een afhankelijke variabele op nominaal niveau, wat een lager niveau is dan het ordinale waarop de houding van de regeringen eigenlijk bepaald is. De waardes die de posities aanduiden zullen herschaald worden. Hierdoor zullen de resultaten wel geldig zijn (Kim, 1975; Moore & McCabe, 2006).

Deze methode laat toe om de verklarende kracht van bepaalde onafhankelijke variabelen te bepalen. In dit onderzoek wordt hiermee concreet bepaald of de positie van de regeringen kan

afgeleid worden uit bijvoorbeeld de positie van de *challengers*. De onafhankelijke variabelen werken hier als voorspellers van de waarden van de afhankelijke variabele. Dat hoeft daarom nog niet te betekenen dat dit verband causaal is. Als er een verband gevonden wordt, kan daar geen uitspraak over gedaan worden (Moore & McCabe, 2006). Indien er geen relatie bestaat tussen de variabelen, dan kan de hypothese dat er een causaal verband bestaat wel verworpen worden. Het zal in elk geval laten zien of de mogelijke opkomst van die radicale partijen buiten het normale politieke systeem samenhangt met een scherpere houding van regeringen aan de Europese onderhandelingstafel. De binaire logistische regressie is dus een geschikte methode voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

In de praktijk zullen alle waarden die de positie van de regeringen en van de *challengers* aanduiden, geherschaald moeten worden naar binaire nominale variabelen. Dat betekent dat ze twee waarden kunnen hebben, 0 en 1. Bij de regeringen staat 1 voor regeringen die voornamelijk het status-quo verdedigen, maar slechts kleine stapjes willen of kunnen zetten in de onderzochte thema's of zelfs liever minder samenwerking zien. Dit is de referentiegroep die bovendien twee derden van het aantal cases bevat. Het andere derde omvat dan de groep regeringen die wel verdergaande stappen willen zetten in de Europese integratie. De cesuur ligt dan ook op de waarde 1,8. Zodra regeringen voor hun standpunten een gewogen gemiddelde score krijgen van minder dan 1,8, maken ze deel uit van de referentiegroep. Ook de positie van de *challengers* wordt op die manier herschaald. De cesuur ligt hier op 1 om een groep te bekomen die minder Europese samenwerking wil en een groep die minstens het status-quo wil behouden. De andere onafhankelijke variabelen zijn metrisch en hoeven dus niet gehercodeerd worden.

Om zeker te zijn dat de onafhankelijke variabelen niet overlappen en daarmee de betrouwbaarheid van de resultaten negatief beïnvloeden, zal ook de multicollineariteit van de onafhankelijke variabelen getest worden (Mansfield & Helms, 1982).

Alle berekeningen zullen uitgevoerd worden met behulp van het statistisch analyseprogramma SPSS.

8. Resultaten

In dit gedeelte worden de resultaten besproken die afkomstig zijn van data van de vijf landen samen. Hier worden dus uitspraken gedaan over het groepsniveau. Daarom mogen de uitkomsten die op dit hogere niveau gevonden zijn niet zomaar toegepast worden op één afzonderlijk land. Deze verkeerde gevolgtrekking wordt een 'ecologische fout' genoemd (Robinson, 2009). Als er bijvoorbeeld wordt gezegd dat *challengers* populairder worden doorheen de jaren, kan dit in één onderzocht land totaal andersom zijn. Dit werk heeft echter niet de bedoeling om de onderzochte lidstaten afzonderlijk te bespreken.

Een kort overzicht van dit hoofdstuk. Eerst worden de relevante variabelen afzonderlijk kort besproken. Er wordt geschetst hoe de waarden van elke variabele geëvolueerd zijn. Hierbij worden mogelijke verschillen voor en na de start van de economische crisis bekeken. Vervolgens komen de resultaten van de logistische regressie aan bod. Tot slot zullen de resultaten geïnterpreteerd worden in het licht van eerdere bevindingen uit de literatuur rond de kenmerken van *challenger*-partijen. Voldoende aandacht zal besteed worden aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag en de bijbehorende hypothesen.

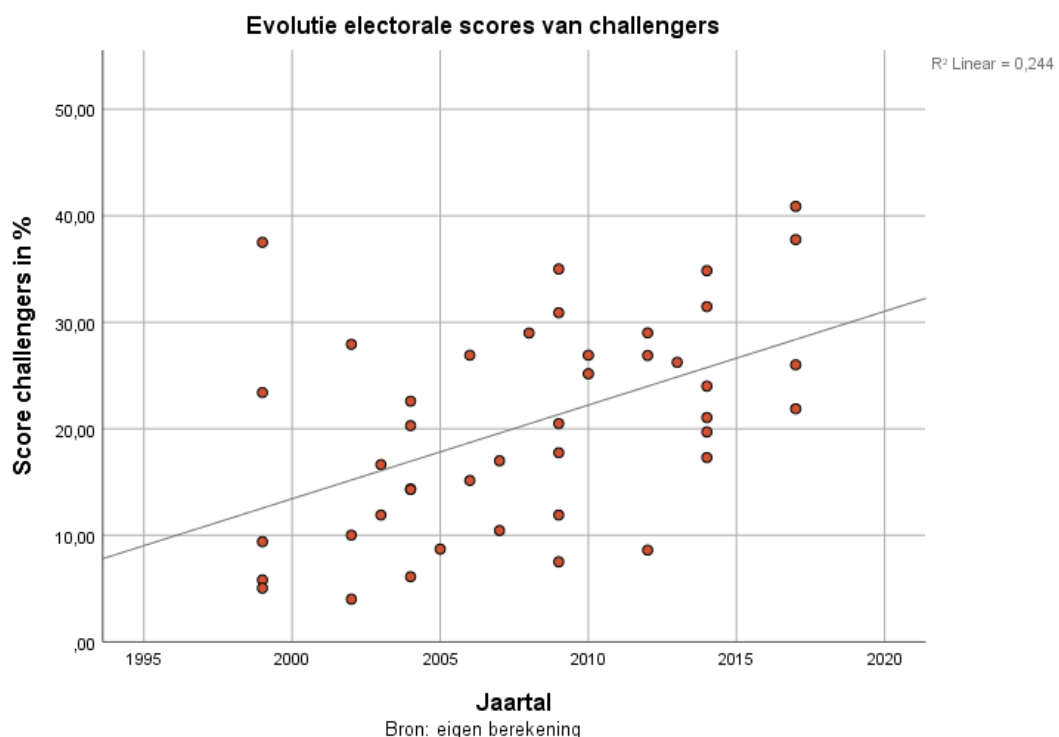
Vooraleer het eigenlijke onderzoek start, worden alle relevante partijen, met zetels in de parlementen na de onderzochte verkiezingen, in de juiste categorie geplaatst. Elke verkiezing kent minstens één partij die als *challenger* kan gecatalogeerd worden. Verder zijn er negen gevallen waarbij een *halfway-house* partij, een bepaald soort *challenger*, ook deelneemt aan de regering. Precies omdat deze partijen erin geslaagd zijn om een plaats in de regering te bemachtigen, vormen zij interessante cases. In de hier gebruikte methodologie is hun standpunt een rechtstreeks onderdeel van de houding van regeringen, waardoor ze het regeringsstandpunt sowieso direct beïnvloeden, en dat is exact wat dit onderzoek wil nagaan. Een overzicht van de classificatie van de partijen bevindt zich in bijlage 1. Zodra elke partij bij een bepaalde categorie hoort, kan de inhoudsanalyse beginnen. Sommige partijen trekken echter zonder eigen programma naar de verkiezingen, iets wat vooral bij de Europese verkiezingscampagne voorkomt. Daarom gebeurde de analyse van de standpunten van de Duitse SPD in 1999, de Belgische SP.A en PS in 2004 en het Franse FN in 2014 op de tekst die door hun respectievelijke Europese politieke familie werd uitgegeven in de aanloop naar die verkiezingen. In de Euromanifesto Study werden diezelfde programma's gebruikt om uitspraken te doen over hun standpunten. Lutte Ouvrière had geen programma voor de Franse presidentsverkiezingen van 2002, maar daarvoor werd dan de tekst voor de parlementsverkiezingen gebruikt.

8.1. De variabelen

8.1.1 De electorale evolutie van challengers

Uit Figuur 2 blijkt dat de populariteit van de *challengers* gestaag gegroeid is op dit geaggregeerde niveau. Sinds de oprichting van de eurozone zijn ze duidelijk een machtsfactor van betekenis geworden. Zeker na 2010 halen ze in alle landen bijna altijd meer dan 20 procent van de stemmen. Een independent sample t-test (Tabel 7, zie bijlage 2) laat bovendien zien dat er een significant verschil bestaat tussen de gemiddelde scores van de groep *challengers* vóór de crisis en die van erna. Concreet halen de *challengers* gemiddeld meer dan 9.5% procent van de stemmen meer na 2008 in vergelijking met ervoor. Met $p=0.000956$ is dit verschil significant op het algemeen gehanteerde 95%-significantieniveau. Dit gaat zelfs op voor het 99%-significantieniveau, waardoor met meer dan 99% zekerheid kan gesteld worden dat *challengers* beter scoren na de start van de economische crisis. In de statistiek is het gebruikelijk om te vermelden of de nulhypothese verworpen wordt. Die nulhypothese zegt het omgekeerde van het verband dat onderzocht werd, namelijk dat er *geen* significante uitspraken gedaan kunnen worden over het verschil tussen de groep vóór en na 2008. De nulhypothese kan dus verworpen worden. Ook bij de volgende variabelen zal vermeld worden of de nulhypothese, ofwel het omgekeerde van wat het onderzoek wou weten, verworpen wordt.

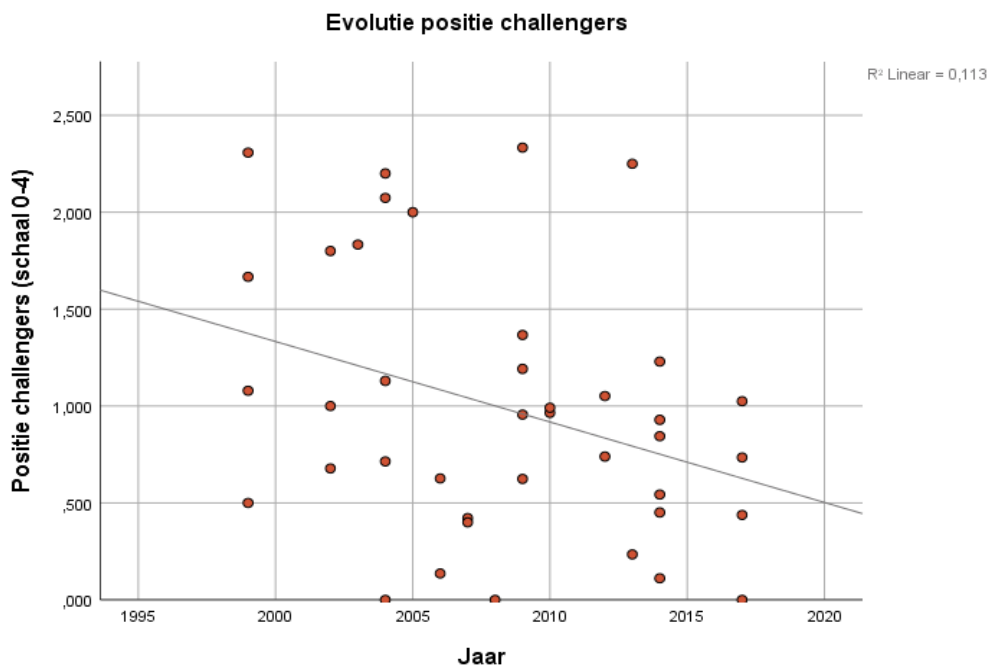
Figuur 2.

8.1.2. Standpunten *challengers*

Om een gedetailleerder beeld te krijgen van de houding van *challengers* ten opzichte van Europese economische integratie, wordt hier van gewogen gemiddeldes gebruik gemaakt. Met een gemiddelde score van 0,9894 op de schaal van 0 tot 4 over de hele periode zijn ze duidelijk kritischer dan de gemiddelde regering met de score van 1.59217 (Tabel 8; Tabel 9). Verder heeft hun retoriek tegenover Europese economische integratie in de onderzochte tijdsperiode een zekere evolutie doorgemaakt. Doorheen de jaren lijkt hun toon verhard. Daarom wil deze analyse ook controleren of er een statistisch verschil bestaat. Aangezien het wiskundig gezien niet verantwoord is om het verschil te meten tussen de gemiddeldes van wat eigenlijk een ordinale variabele is, zal er van de gehercodeerde nominale variabele gebruik gemaakt worden. Een Phi-test (Tabel 10) tussen de positie van de *challengers* vóór het begin van de financiële crisis en die van erna toont zoals verwacht een negatieve relatie ($=-0.185$). Het verschil tussen de groepen vóór en na 2008 is met $p=0.243$ echter niet significant op het 95 procent betrouwbaarheidsniveau ($p=0.05$). Dezelfde test is ook gebeurd op twee groepen waarbij de cesuur 2010 was, het jaar waarin de eurocrisis met de eerste Griekse bail-out echt begon. Al is Φ met -250 al groter, toch blijft het verschil met $p=0.114$ statistisch niet significant (Tabel 11). De nulhypoteses bij deze testen, die stellen dat er *geen* significant verschil bestaat tussen de groepen vóór en na het begin van de crisis, kunnen dus niet verworpen worden.

Figuur 3.

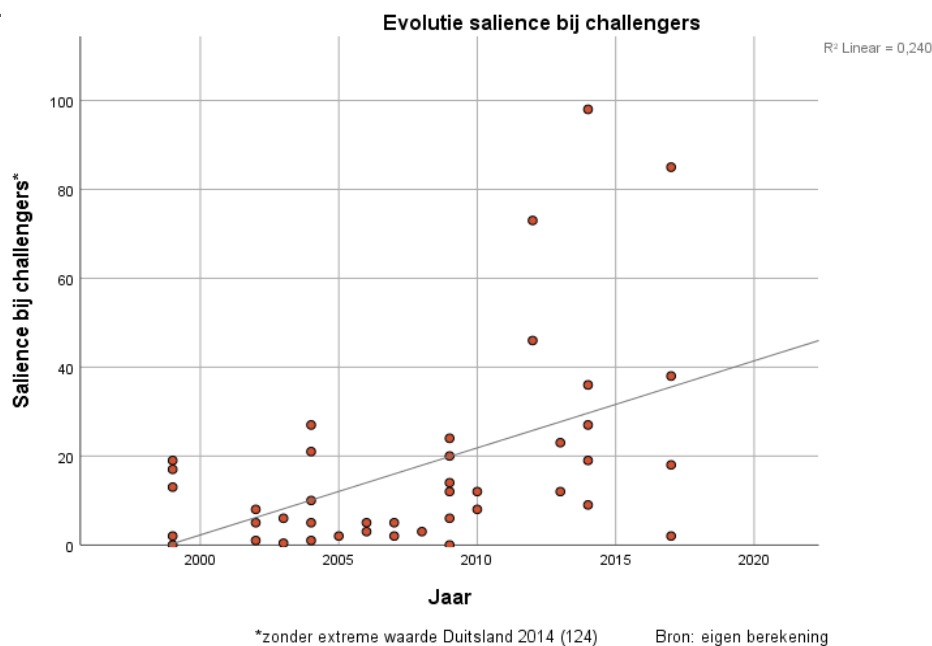

Bron: eigen berekening

8.1.3. Saliënce bij challengers

Een derde opvallende verandering houdt verband met de *saliënce* van de onderzochte onderwerpen. Het aantal vermeldingen van de onderzochte thema's schiet zowel bij de *challengers* als bij de regeringspartijen vanaf 2008 de hoogte in. Aangezien de financiële crisis toen in alle hevigheid losbarstte, is dit ook de periode waarin de opbouw van de eurozone het voorwerp van debat werd. Ook hier geeft de independent t-test een groot verschil aan tussen beide periodes (Tabel 12). Concreet zijn er gemiddeld meer dan 23 vermeldingen meer na 2008 dan in de jaren ervoor. De nulhypothese wordt verworpen want dit verschil is met $p=0.004335$ significant op het 95%-significantieniveau. Het verschil is dus significant.

Figuur 4.

8.1.4. Publieke opinie

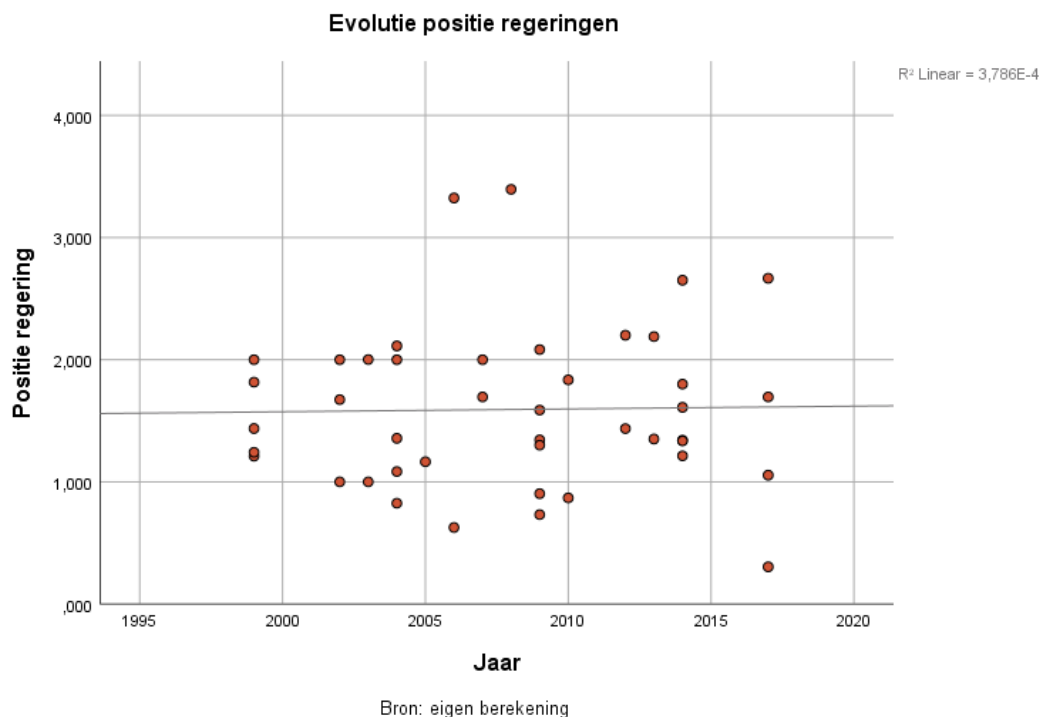
De publieke opinie ten opzichte van de gemeenschappelijke munt geeft een totaal ander beeld dan verwacht (Tabel 13). Na 2008 staat de bevolking gemiddeld meer dan 8.5% positiever tegenover de euro dan ervoor. De nulhypothese van deze test, die zegt dat er geen significant verband bestaat tussen de onderzochte groepen voor en na 2008, kan ook hier verworpen worden. Deze bevinding is immers ook statistisch significant op het 95%-betrouwbaarheidsniveau ($p=0.040058$). Op het eerste gezicht zou de publieke opinie dus geen logisch verband kunnen hebben met regeringen die zich harder opstellen tijdens onderhandelingen op Europees niveau.

8.1.5. Positie van regeringen

Vervolgens komen de regeringen en hun standpunten aan de beurt. Een eerste blik op de evolutie van de afhankelijke variabele laat noch een positieve noch een negatieve trend zien.

In de vijf lidstaten samen behouden regeringen min of meer hun positie tegenover Europese economische integratie. Met een score van 1.59217 zijn ze gemiddeld gesproken niet geneigd om grote sprongen in de economische integratie te maken. Bovendien is het kleine verschil zoals gemeten door Phi helemaal niet significant ($p=0.504$) tussen de data van voor en na 2008 (Tabel 14). Hetzelfde geldt voor het verschil tussen de groepen voor en na 2010 ($p=0.720$) (Tabel 15). De nulhypothese wordt hier niet verworpen. Er kan immers niet bevestigd worden dat het verschil niet op toeval berust.

Figuur 5.

8.1.6. Conclusie

Uit de analyse van de houding van *challengers* én die van de regeringspartijen blijkt dat er geen statistisch significant verband bestaat tussen de periodes voor en na de het begin van de crisis. Enkel op basis van de gemiddelde posities kan met het blote oog vastgesteld worden dat *challengers* kritischer worden. Bovendien worden die partijen duidelijk populairder na het begin van de Recessie. Op basis van deze data is het echter op geen enkele manier mogelijk om een evolutie te zien bij de regeringsstandpunten in de onderzochte landen. De posities van de *challengers* en die van de regering maken met andere woorden geen gelijkaardige evolutie mee. De gemiddelde score die regeringen halen ligt met 1.59217 bovendien onder de twee. Die waarde geeft de indicatie dat regeringen niet echt geneigd zijn om verdere stappen in de Europese economische integratie te zetten. De populariteit van de *challengers*, de aandacht

die ze besteden aan Europese economische integratie en de publieke opinie ten aanzien van de euro hebben allen wel een significante evolutie doorgemaakt.

8.2. Binaire logistische regressie

De onderzoeksvraag gaat echter een stap verder door te willen inschatten of er een relatie bestaat tussen die *challengers* en de positie van de regering. Om geldige resultaten te verkrijgen werd dus nogmaals gebruik gemaakt van de gehercodeerde nominale variabelen die de positie van de regeringen en de *challengers* inschatten. De waarde die de Nagelkerke R^2 heeft (Tabel 16, zie bijlage 3), namelijk 0.218, is een benadering van de proportie van de variantie van de posities van regeringen die maximaal wordt verklaard door het hele model, dus door de vier onafhankelijke variabelen samen (Nagelkerke, 1991).² Anders gezegd, in dit onderzoek kan tot 21.8 procent van de variantie in regeringsstandpunten door de onafhankelijke variabelen voorspeld worden.

In dit model zit de publieke opinie als controlevariabele verborgen, dus is het in het kader van de onderzoeksvraag nog relevanter om naar de verschillende variabelen te kijken. De statistische proef vertelt dan ook iets over de onafhankelijke variabelen op zichzelf. Het duidt aan of en in welke mate er een verband bestaat tussen *challenger*-partijen en de evolutie van de regeringsstandpunten. De $\text{Exp}(B)$ staat hier voor de *oddsratio*, wat de kans toont om tot de referentiegroep bij de afhankelijke variabele te horen (Moore & McCabe, 2006). De referentiegroep wordt hier gevormd door de regeringen die eerder voorstander zijn van het status-quo en in elk geval niet bereid zijn om grote sprongen in de Europese economische integratie te maken.

H1: *Er is een significante correlatie tussen het electorale gewicht van challenger-partijen en de houding van regeringspartijen ten aanzien van Europese economische hervormingen.*

In Tabel 17 vertoont de eerste variabele, de populariteit van *challengers* bij verkiezingsuitslagen, een *oddsratio* van 0.925. Met ieder procentpunt dat *challengers* extra scoren in een verkiezing, is er 0.925 keer zoveel kans dat er een kritische regering aan de macht komt. Verkiezingen met sterke *challengers* hangen met andere woorden samen met regeringen die minder harde standpunten innemen, wat het tegenovergestelde is van wat de literatuur verwachtte (Hobolt & Tilley, 2016). Dit verband is echter statistisch niet significant

² Aangezien het hier gaat om een logistische regressie, en niet om een lineaire regressie, moet er van een 'Pseudo- R^2 ' gebruik gemaakt worden. Deze waarde zou echter het model een té grote voorspellende kracht kunnen toedichten, wat sommigen ertoe leidt om dit niet te gebruiken. Aan de andere kant heeft de Nagelkerke R^2 het voordeel dat het zich gedraagt als een correlatiecoëfficiënt in een gewone lineaire regressieanalyse (Allison, 2013). Daarom wordt er hier uit voorzorg over de *maximale* proportie gesproken van de variantie die het model kan voorspellen, waarbij dus rekening gehouden wordt dat deze proportie in werkelijkheid minder groot kan zijn.

($p=0.148$) op het 95%-procent significantieniveau, waardoor de nulhypothese, er is geen significant verband, niet verworpen kan worden. Daarom wordt de eerste hypothese niet bevestigd.

H2: *Er is een significante correlatie tussen de verscherpende kritiek van challenger-partijen op Europese economische samenwerking en de houding van regeringen daartegenover.*

De *oddsratio* met de standpunten van *challengers* als voorspellende variabele, is 1.877. Dat betekent dat verkiezingen waar *challengers* kritisch waren voor Europese economische samenwerking, 1.877 keer meer kans hebben om de aanstelling van een vrij kritische regering in te luiden die vooral het status-quo verdedigt. Het is echter niet mogelijk om vast te stellen of dit verband niet op toeval berust, met een p -waarde van 0.521 is dit absoluut niet statistisch significant. Ook hier wordt de nulhypothese niet verworpen. Ook voor de tweede hypothese vindt dit onderzoek dus geen bevestiging.

H3: *Er is een significante correlatie tussen het aantal vermeldingen van de onderzochte thema's bij challengers-partijen en de houding van regeringen ten aanzien van Europese economische hervormingen.*

Tot slot vertoont de aandacht die *challengers* besteden aan de onderzochte thema's, de *salience* van het onderwerp, met $\text{Exp}(B)=1.030$ een beperkte voorspellende kracht van de kans dat regeringen zich hard opstellen. De kans dat een regering kritisch is ten aanzien van Europese economische integratie, wordt 1.030 keer groter bij elke extra vermelding die *challengers* over dat thema in hun programma's zetten. Aan de andere kant wordt het al snel duidelijk dat ook deze onafhankelijke variabele geen statistisch significante correlatie vertonen met de regeringsstandpunten, met $p=0.194$. Aangezien de nulhypothese weer niet verworpen kan worden, wordt de derde en laatste hypothese ook niet bevestigd. Op basis van deze data kan er met andere woorden geen correlatie bewezen worden tussen *challenger*-partijen en het regeringsstandpunt. Tot slot is er ook tussen de controlevariabele, de publieke opinie, en de houding van de regeringen geen significant verband. Bij geen enkele variabele kan de nulhypothese, die stelt dat de onafhankelijke variabele in kwestie de regeringsstandpunten niet kan voorspellen, verworpen worden.

Om te bewijzen dat er geen overlap bestaat tussen de voorspellende variabelen, werd de multicollineariteit getest. SPSS geeft twee indicatoren om de mogelijke overlap tussen die variabelen te bepalen. De tolerantie is een waarde tussen 0 en 1, waarbij de score minstens boven 0.10 moet liggen. De VIF-score ligt tussen 0 en oneindig en blijft best onder de limiet van 10. Uit Tabel 18 blijkt duidelijk dat die limieten helemaal niet worden overschreden. Er is in dit model dus geen sprake van multicollineariteit. De voorspellende variabelen zijn onafhankelijk van elkaar.

8.3. Interpretatie

De onderzoeksvraag haakte in op de stelling dat *challenger*-partijen in de Europese Unie aan politiek belang hebben gewonnen (Hobolt & Tilley, 2016). Ook dit onderzoek, dat zich baseert op een niet-eerder gebruikte classificatie van die partijen, toont dezelfde evolutie doorheen de verkiezingen van de laatste twintig jaar. Deze bevinding bevestigt daarmee het nut van de hier gehanteerde definitie van *challengers*.

Verder lijkt de economische crisis zoals verwacht het moment te zijn waarop radicale partijen ook in de kern van de eurozone groeien. Deze conclusie ligt volledig in lijn van de verwachtingen. Het betekent dat de resultaten van de hier gebruikte definitie van het begrip “challenger” ook op dat vlak overeenkomen met wat onder meer Hobolt en Tilley (2016) en Hooghe en Marks (2018) eronder verstaan. De Recessie blijkt echt de *window of opportunity* te zijn waar partijen die het gevestigde systeem uitdagen van gebruik hebben gemaakt om meer kiezers te verleiden. Aangezien er al een significant verschil bestaat tussen het aandeel van de bevolking dat voor en na de financiële crisis voor dergelijke radicale partijen stemt, blijkt hun opkomst, afgaande op de data in dit onderzoek, zelfs voor het hoogtepunt van de migratiecrisis in 2015 al substantieel te zijn. Ook al kon er geen statistisch significant verschil tussen periodes gevonden worden, toch zijn er indicaties dat de *challengers* zich ten aanzien van Europese economische samenwerking al harder opstelden toen de crisis nog in volle gang was. De *salience* van de onderzochte beleidsthema's schoot bovendien de hoogte in. Daarmee komen de resultaten uit de kern van de eurozone ongeveer overeen met wat er in de periferie gebeurde in die periode (Charalambous, Conti & Pedrazzani, 2018). Meer in het algemeen bevestigt het de stijgende zichtbaarheid van Europese economische thema's in partijprogramma's (Spoon, 2012). De resultaten ondersteunen eerder onderzoek rond de toenemende politisering van de EU en haar (economisch) beleid (Hooghe & Marks, 2009).

De publieke opinie ten aanzien van de gemeenschappelijke munt werd niet in een hypothese verwerkt, omdat de focus van dit onderzoek elders ligt. Toch vullen de resultaten de bevindingen aan van onder andere Hobolt en De Vries (2016). Zij stelden immers vast dat de publieke opinie uit verschillende dimensies bestaat die elk op hun eigen manier politici kunnen beïnvloeden. Ze verwachtten dat een kritische publieke opinie het Europees beleid zou kunnen veranderen. Omdat hier omwille van praktische redenen slechts één enkele indicator van de houding tegenover de EU en de eenheidsmunt gebruikt werd (slechts één dimensie), werd een opvallende vaststelling gedaan. De houding tegenover de gemeenschappelijke munt is positiever geworden, maar de lidstaten zien dat duidelijk niet als signaal om grote stappen te zetten in de Europese integratie rond het monetair beleid in de eurozone. Deze dimensie is met andere woorden geen voorspeller van regeringsstandpunten. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat een vraag die de publieke opinie op een andere manier meet, de houding van

regeringen niet beter kan voorspellen. Dat burgers positiever staan ten aanzien van de euro zoals die nu is, en daardoor het status-quo verdedigen, zou het gedrag van de regeringen eventueel kunnen verklaren. Dit zou verder onderzocht moeten worden.

In deze analyse stonden de standpunten van de lidstaten bij monde van hun regeringen centraal. Zowel visueel als na statistische controle kon er geen evolutie vastgesteld worden bij de regeringsstandpunten in de vijf onderzochte lidstaten. Daaruit valt af te leiden dat regeringen, en daarmee ook de lidstaten, het status-quo min of meer verdedigen. Enkel onder specifieke omstandigheden lijkt het waarschijnlijk dat ze het economische beleid op het Europese niveau verder zouden uitdiepen, en dan wellicht met kleine stapjes. Dit geeft de indicatie dat nogal wat regeringen de huidige situatie wilden behouden, hoewel sommige regeringen op bepaalde momenten bereid zouden geweest zijn om verdere stappen te zetten in de Europese economische integratie. Het hoeft daarom niet te verwonderen dat er vooral flauwe compromissen gesloten werden. Waar Marks en Wilson (2000) beweerden dat regeringspartijen positiever tegenover de EU staan dan andere partijen, blijkt hier dat dit verschil waarschijnlijk niet zo groot is. In elk geval kan hieruit niet afgeleid worden dat er een verband is tussen de periode waarin een regering aan de macht is en haar positie tegenover Europese economische beslissingen.

De binaire logistische regressie bevestigt deze interpretatie. Geen enkele onafhankelijke variabele kan gebruikt worden om de positie van regeringen te voorspellen omdat de *oddsratio's* niet significant waren. Elk mogelijk verband zou met andere woorden ook op toeval kunnen berusten. Alle hypothesen worden daarom verworpen en de onderzoeksvraag krijgt het volgende antwoord.

Op basis van de hier verzamelde data is het *niet* mogelijk om een correlatie te bevestigen tussen de (de opkomst van) *challenger*-partijen en het standpunt van regeringen.

Uit dit antwoord volgt dat de hypothese die stelt dat er geen causaal verband is tussen de *challengers* en het regeringsstandpunt bevestigd wordt. Dit is op zijn minst opvallend te noemen in het licht van eerdere bijdragen aan de academische literatuur, en vooral ten aanzien van het werk van Hobolt en Tilley (2016). Dit onderzoek spreekt hun veronderstelling dat *challengers* Europese besluitvorming kunnen beïnvloeden immers tegen. Lidstaten zijn in de besluitvorming dé relevante actoren bij uitstek, maar dergelijke radicale partijen slagen er (voorlopig) niet in om hun standpunten rond Europese economische samenwerking en integratie significant te beïnvloeden. Bovendien vult deze analyse het onderzoek van Meijers (2017) aan in de zin dat er geen invloed van *challengers* rond vrij specifieke thema's als Europese economische besluitvorming vastgesteld kan worden. Het is bovendien opmerkelijk

dat een andere onderzoeksmethode andere resultaten oplevert. Meijers gebruikte immers expert-surveys, terwijl hier een combinatie van inhoudsanalyse en statistiek aan de orde is.

Deze bevindingen in de kern van de eurozone liggen wel in lijn met wat Conti (2018) in zijn onderzoek als resultaat vond over Zuid- en Oost-Europa. Ook in zijn steekproef konden radicale partijen hun regeringen nog niet beïnvloeden. Meer in het algemeen betekent hun beperkte impact op regeringsstandpunten dat het gebrek aan vooruitgang tijdens nachtelijke onderhandelingen over hervormingen van de eurozone niet meteen te wijten kan worden aan regeringsleiders en ministers die de hete adem van radicale partijen en kiezers in hun nek voelen. Bailer, Mattila & Schneider (2015) bespraken al mogelijke verklaringen voor het standpunt dat een lidstaat inneemt aan de onderhandelingstafel, waarbij ze 'objectieve' economische belangen een groter gewicht toedichtten dan ideologische overtuiging. De resultaten uit dit onderzoek voegen het vermeende belang van radicale partijen in de bestudeerde landen toe aan het rijtje factoren die de besluitvorming voorlopig niet lijken te beïnvloeden.

9. Conclusie

Deze masterproef kadert in een breder politicologisch debat over welke zaken de Europese besluitvorming beïnvloeden. Hier werd een van de vele fenomenen behandeld die de moeilijke Europese onderhandelingen tijdens en na de financieel-economische crisis en de daaropvolgende soevereine schulden crisis eventueel kon verklaren. De praktijk heeft namelijk uitgewezen dat politieke akkoorden steeds waterige compromissen bevatten. Bij de krachtigste beslissingen lag de nadruk vooral op het controleren en sanctioneren van ‘balorige’ lidstaten. Er bestaat blijkbaar onvoldoende vertrouwen tussen de lidstaten om langdurige herverdelende maatregelen te nemen op het supranationale niveau, of om de Europese instellingen meer handelingsvrijheid te geven.

In de politiek-wetenschappelijke literatuur woedt al langer een hevig debat over de vraag of het Europese niveau, in de vorm van de volledige EU of als eurozone, meer bevoegdheden zal krijgen of dat de lidstaten de touwtjes in handen zullen blijven houden (Moravcsik, 2002). Auteurs die het onderhandelingsproces over verdergaande Europese samenwerking en integratie van naderbij bestudeerd hebben, stelden vast dat het bijzonder moeilijk is om doortastende beslissingen te nemen rond gevoelige kwesties. Scharpf (2002) zag een onderscheid tussen regulerend en herverdelend beleid, waarbij dit laatste niet op Europees niveau kan beslist worden. Genschel en Jachtenfuchs (2014) hadden het dan weer over *core state powers* om die delicate onderwerpen aan te duiden. Bovendien laten regeringen zich door de publieke opinie beïnvloeden (Mattila, 2008).

Verschillende auteurs spreken daarnaast over *challengers*, een soort partijen buiten het politieke systeem die de traditionele partijen met hun radicale retoriek opjagen (Hobolt & Tilley, 2016; Hooghe & Marks, 2018; Meijers, 2017). De opkomst van die partijen zou de Europese besluitvorming zo kunnen beïnvloeden. Aangezien er nog geen recent onderzoek is dat deze uitspraak staft, werd er voor gekozen om dit te controleren. Als er een correlatie bestaat tussen de opkomst en de houding van *challenger*-partijen tegenover een pakket aan economische beleidsthema's en de houding van regeringen daar tegenover, kan de stelling van de literatuur niet verworpen worden. Indien er geen verband bestaat tussen die twee, kan er ook geen sprake zijn van een causaal verband, wat zou betekenen dat *challengers* de besluitvorming in de EU niet verstoren. De onderzoeksvraag luidde: “*Is er een verband tussen challenger-partijen in kernlidstaten van de eurozone en de standpunten van die lidstaten ten aanzien van Europese economische hervormingen?*” Deze vraag kon met behulp van drie hypothesen geoperationaliseerd worden.

Het onderzoek zelf gebeurde in vijf landen in de kern van de eurozone, namelijk België, Duitsland, Frankrijk, Nederland en Oostenrijk. Zowel nationale als Europese verkiezingen

werden bij de analyse betrokken, telkens te beginnen vanaf de voorlaatste verkiezing vóór het uitbreken van de financieel-economische crisis. Eerst werden alle relevante partijen gecatalogeerd om te bepalen welke politieke formaties deel uitmaken van de groepen *challengers*. Hiervoor werd een aangepaste versie van de typologie van Zullianello (2017) gebruikt. Daarna werden alle verkiezingsprogramma's via een kwantitatieve inhoudsanalyse in kaart gebracht. Die werden samengebracht met officiële verkiezingsuitslagen en de data van de Eurobarometer om tot vier onafhankelijke variabelen en één afhankelijke variabele te komen. Het ging dan concreet om de electorale evolutie van *challengers*, hun standpunten en hoe vaak ze die vermeldden, en de houding van de publieke opinie tegenover de euro enerzijds, en de regeringsstandpunten anderzijds.

Uit de afzonderlijke analyse van de variabelen bleek dat *challenger*-partijen het steeds beter deden bij de opeenvolgende verkiezingen. Bovendien schenen ze in hun retoriek steeds kritischer te worden ten aanzien van Europese economische samenwerking. Hun aandacht voor de euro en het economisch beleid schoot dan ook de hoogte in. Bij de publieke opinie kon er geen negatieve trend vastgesteld worden ten aanzien van de euro, de eenheidsmunt werd gemiddeld zelfs wat vaker als iets positief beschouwd. Het meest opvallende resultaat kwam echter van de standpunten van regeringspartijen. Die kenden de laatste twee decennia geen noemenswaardige evolutie. Regeringen staan gemiddeld gesproken niet te springen om verregaande stappen in de Europese integratie te zetten, maar dat was ook al zo vóór het uitbreken van de crisis. Toen waren de *challengers* nog niet zo sterk én ze gingen nog niet zo hard tekeer tegen de euro. Met behulp van een binaire (binomiale) logistische regressie werd de correlatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabelen berekend. Uiteindelijk kon de voorspellende kracht van die onafhankelijke variabelen niet met zekerheid vastgesteld worden. Door het gebrek aan statistisch significante verbanden kon de onderzoeksvraag negatief beantwoord worden. Dit heeft als gevolg dat er ook van een causaal verband tussen de opkomst van *challengers* en hardere regeringsstandpunten geen sprake kan zijn.

Uit dit onderzoek vallen vier dingen te concluderen. Eerst en vooral zijn de resultaten die de *challenger*-partijen halen op het vlak van hun scores en hun houding consistent met wat de literatuur op voorhand had verwacht (Hooghe & Marks, 2018). Ze zijn gegroeid en kritischer geworden. Hieruit kan afgeleid worden dat de operationalisering van het concept 'challenger-partij' in dit onderzoek gelukt is. Ander onderzoek kan daarop voortbouwen.

Ten tweede heeft de langdurige economische crisis het politieke systeem ook in de kern van de eurozone grondig dooreen geschud. Die trend startte met andere woorden al vóór het begin van de migratiecrisis, al kan dat uiteraard wel een versterkende factor geweest zijn (Harteveld, Schaper, De Lange & Van der Brug, 2018).

Ten derde springt het opvallende gebrek aan evolutie in de regeringsstandpunten in het oog. Op het groepsniveau van de vijf onderzochte lidstaten is er geen noemenswaardige verandering geweest. De geanalyseerde regeringen willen gemiddeld vooral het status-quo verdedigen, en zijn maar in beperkte mate bereid om verdere stappen in de economische samenwerking en integratie te zetten. Veelal worden landen die verder willen gaan geconfronteerd met andere lidstaten die dat niet willen. Dat het moeilijk is om op die manier beslissingen te nemen, viel te verwachten en past perfect in de grote hoeveelheid politiek-wetenschappelijke bijdragen over de economische crisis en de aanpak ervan.

De binaire logistische regressie bevestigde ten slotte wat na de bespreking van de variabelen intuïtief logisch leek, namelijk dat er geen verband bestaat tussen de steeds kritischere *challengers* en regeringen die min of meer dezelfde koers aanhielden. Voorlopig lijkt er dus geen impact te zijn van *challenger*-partijen op de standpunten van lidstaten, waarmee ook hun invloed op de Europese economische besluitvorming beperkt blijft. Hoewel het verband niet significant was, blijken sterke *challengers* zelfs samen te gaan met mindere kritische regeringen, wat totaal ingaat tegen de verwachtingen (Hobolt en Tilley, 2016). Dit onderzoek hangt dus samen met het werk van Conti (2018) die een gelijkaardig onderzoek deed bij andere lidstaten. Aangezien dit onderzoek de resultaten van Meijers (2017) tegenspreekt, lijkt de invloed van *challengers* op andere partijen ten aanzien van specifieke thema's in een beperkte periode niet overeen te komen met hun algemene impact in grote delen van de democratische wereld sinds de Tweede Wereldoorlog.

Onvermijdelijk zijn er bepaalde nadelen verbonden aan deze analyse. In de eerste plaats gaat dat om beperkingen in tijd en ruimte. Slechts enkele landen in de kern van de eurozone werden onderzocht. In de toekomst zouden daar ook Finland, Luxemburg en nieuwere lidstaten in Oost-Europa aan toegevoegd moeten worden. Bovendien zou een bespreking van de eurozone als geheel interessant zijn om een nog algemener beeld te krijgen van de impact van *challenger*-partijen. Een vergelijkende studie kan zowel de kern als de periferie in haar analyse opnemen. De rol van *challengers* lijkt nog lang niet uitgespeeld in de nationale politieke systemen. Onderzoek dat hun evolutie opvolgt, zowel electoraal als wat hun retoriek betreft, is noodzakelijk om na te gaan of deze bevindingen over enkele jaren nog wel geldig zijn. Vervolgens had dit onderzoek enkel de bedoeling om een algemeen beeld te schetsen van de evoluties die de *challengers* en de regeringen in een groep landen doorlopen hebben. Kwalitatief onderzoek of *process-tracing* die de evoluties en gebeurtenissen in één land in de diepte uitwerken, zijn op zijn plaats om het nog ietwat vage beeld op impact van *challenger*-partijen scherper te stellen. Dit zou de methodologische beperkingen rond het vaststellen van causaliteit in dit onderzoek compenseren. Tot slot zou toekomstig onderzoek zich ook op

andere beleidsthema's kunnen richten, zoals het migratiebeleid en het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid.

10. Bibliografie

- Adams, J. and Somer-Topcu, Z. (2009). 'Policy Adjustment by Parties in Response to Rival Parties' Policy Shifts: Spatial Theory and the Dynamics of Party Competition in Twenty-Five Post-War Democracies', *British Journal of Political Science*, 39 (4), 825–846.
- Allison, P. (2013). *What is the best R-Squared for logistic regression?* Geraadpleegd op 24/04/2019, van <https://statisticalhorizons.com/r2logistic>.
- Ares, M., Ceka, B. & Kriesi, H. (2016). Diffuse support for the European Union: spillover effects of the politicization of the European integration process at the domestic level. *Journal of European Public Policy*, 24 (8), 1091-1115.
- Armingeon, K., & Cranmer, S. (2018). Position-taking in the Euro crisis. *Journal of European Public Policy*, 25 (4), 546-566.
- Aspinwall, M. (2006). Government Preferences on European Integration: An Empirical Test of Five Theories. *British Journal of Political Science*, 37 (1), 89–114.
- Bailer, S., Mattila, M., & Schneider, G. (2015). Money makes the EU go round: The objective foundations of conflict in the Council of Ministers. *Journal of Common Market Studies*, 53 (3), 437-456.
- Bartlett, W. & Pica, I. (2016). Interdependence between Core and Peripheries of the European Economy: Secular Stagnation and Growth in the Western Balkans. *LEQS Paper 104*.
- Bechtel, M., Hainmueller, J. & Margalit, Y. (2017). Policy design and domestic support for international bailouts. *European Journal of Political Research*, 56 (4), 864-886.
- Bernhard, W. T., & Leblang, D. (2016). Sovereign debt, migration pressure, and government survival. *Comparative Political Studies*, 49 (7), 907-938.
- Budge, I. (1994). A new spatial theory of party competition: Uncertainty, ideology and policy equilibria viewed comparatively and temporally. *British journal of political science*, 24 (4), 443-467.
- Caramani, D. (2017). Will vs. reason: The populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government. *American Political Science Review*, 111 (1), 54–67.
- Bremer, B. (2018). The missing left? Economic crisis and the programmatic response of social democratic parties in Europe. *Party Politics*, 24 (1), 23-38.
- Charalambous, G., Conti, N. & Pedrazzani, A. (2018). The political contestation of European integration in Southern Europe. *Party Politics*, 24 (1), 39-51.
- Clements, B., Nanou, K. & Real-Dato, J. (2018). Economic crisis and party responsiveness on the left-right dimension in the European Union. *Party Politics*, 24 (1), 52-64.
- Conti, N. (2018). National political elites, the EU, and the populist challenge. *Politics*, 38 (3), 361-377.
- Conti, N., Hutter, S. & Nanou, K. (2018). Party competition and political representation in crisis: An introductory note. *Party Politics*, 24 (1), 3-9.
- Dahl, R. A. (1994). A democratic dilemma: system effectiveness versus citizen participation. *Political Science Quarterly*, 109 (1), 23-34.
- De Grauwe, P., & Ji, Y. (2018). Core-periphery relations in the Eurozone. *The Economists' Voice*, 15 (1).
- De Telegraaf (2017). *Wilders ziet 'patriottische lente in Europa*. Geraadpleegd op 30/04/2019, van <https://www.telegraaf.nl/nieuws/47044/wilders-ziet-patriottische-lente-in-europa>.

- Dinas, E., & Gemenis, K. (2010). Measuring parties' ideological positions with manifesto data: A critical evaluation of the competing methods. *Party politics*, 16 (4), 427-450.
- Draghi, M. (2012). *Verbatim of the remarks made by Mario Draghi*. Geraadpleegd op 15 april 2018, van www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html.
- ECB (2019). Roulatie van stemrechten binnen de Raad van Bestuur. Geraadpleegd op 7 mei 2019, van <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/decisions/govc/html/votingrights.nl.html>.
- Enderlein, H. (2004). Break it, Don't Fix it! *Journal of Common Market Studies*, 42 (5), 1039-1046.
- Europese Commissie (2019). *Public Opinion*. Geraadpleegd op 16 april 2019, van http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instrument_s=STANDARD.
- Fiers, S. (2009). *De spelregels van de democratie : kiesstelsels en politieke systemen in Europa*. Brussel: ASP.
- Franchino, F. & Segatti, P. (2017). Public opinion on the Eurozone fiscal union: evidence from survey experiments in Italy. *Journal of European Public Policy*, 25, 1-23.
- Franke, T. M., Ho, T., & Christie, C. A. (2012). The chi-square test: Often used and more often misinterpreted. *American Journal of Evaluation*, 33 (3), 448-458.
- Grande, E. & Kriesi, H. (2018). The transformative power of globalization and the structure of political conflict in Western Europe. In H. Kriesi, E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Höglinger, S. Hutter & B. Wüest (Eds.) *Political conflict in Western Europe* (pp. 3-31). Cambridge: Cambridge University Press.
- Genschel, P. & Jachtenfuchs, M. (2014). *Beyond the regulatory polity?: the European integration of core state powers*. Oxford: Oxford University Press.
- Genschel, P. & Jachtenfuchs, M. (2015). More integration, less federation: the European integration of core state powers. *Journal of European Public Policy* 23 (1), 42-59.
- Genschel, P. & Jachtenfuchs, M. (2017). From Market Integration to Core State Powers: The Eurozone Crisis, the Refugee Crisis and Integration Theory. *Journal of Common Market Studies*, 56 (1), 178-196.
- Hagemann, S., & Hoyland, B. (2008). Parties in the Council?. *Journal of European Public Policy*, 15 (8), 1205-1221.
- Hagemann, S., Hobolt, S. & Wrátil, C. (2017). Government Responsiveness in the European Union: Evidence From Council Voting. *Comparative Political Studies*, 50 (6), 850-876.
- Harteveld, E., Schaper, J., De Lange, S. & Van der Brug, W. (2018). Blaming Brussels? The Impact of (News about) the Refugee Crisis on Attitudes towards the EU and National Politics. *Journal of Common Market Studies*, 56 (1), 157-177.
- Hernandez, E. & Kriesi, H. (2016) The electoral consequences of the financial and economic crisis in Europe. *European Journal of Political Research*, 55 (2), 203-224.
- Hobolt, S. & de Vries, C. (2016). Public Support for European Integration. *Annual Review of Political Science*, 19, 413-432.
- Hobolt, S. & Tilley, J. (2016). Fleeing the centre: the rise of challenger parties in the aftermath of the euro crisis. *West European Politics*, 39 (5), 971-991.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2009). A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, 39 (1), 1-23.

- Hooghe, L. & Marks, G. (2018). Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European Public Policy*, 25 (1), 109-135.
- Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C.J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration?. *Comparative political studies*, 35 (8), 965-989.
- Hooghe, M., & Dassonneville, R. (2018). A spiral of distrust: A panel study on the relation between political distrust and protest voting in Belgium. *Government and Opposition*, 53 (1), 104-130.
- Issing, O. (2005). One size fits all! A single monetary policy for the euro area. Geraadpleegd op 16 maart 2018, van <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2005/html/sp050520.en.html>.
- Jabko, N. (1999). In the name of the Market: how the European Commission paved the way for monetary union. *Journal of European Public Policy*, 6 (3), 475-495.
- Jones, E., Kelemen, D. & Meunier, S. (2016). Failing forward? The Euro Crisis and the Incomplete Nature of European Integration. *Comparative Political Studies*, 49 (7), 1010-1034.
- Juncker, J.-C., Dijsselbloem, J., Tusk, D., Draghi, M. & Schultz, M. (2015). *Completing Europe's Economic and Monetary Union*. Brussel: Europese Commissie.
- Kanthak, L. & Spies, D. (2018). Public support for European Union economic policies. *European Union Politics*, 19 (1), 97-118.
- Kim, J. O. (1975). Multivariate analysis of ordinal variables. *American Journal of Sociology*, 81 (2), 261-298.
- König, T., & Luig, B. (2017). The impact of EU decision-making on national parties' attitudes towards European integration. *European Union Politics*, 18 (3), 362-381.
- Kriesi, H. (2012). The Political Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe: Electoral Punishment and Popular Protest. *Swiss Political Science Review*, 18 (4), 518-522.
- Krippendorff, K. (2013). *Content analysis : an introduction to its methodology* (3de editie). Los Angeles: SAGE.
- Lucardie, P. (2000). Prophets, purifiers and prolocutors - Towards a theory on the emergence of new parties. *Party Politics*, 6 (2), 175-185.
- Mair, P. (2000). The limited impact of Europe on national party systems. *West European Politics* 23 (4), 27-51.
- Mair, P. (2009). Representative versus Responsible Government. *MPIfG Working Paper 09/8*. Geraadpleegd op 16 maart 2018, van <http://www.mpifg.de/pu/workpap/wp09-8.pdf>.
- Mair, P. (2013). *Ruling the void: the hollowing of Western democracy*. London: Verso.
- Mair, P. & Mudde, C. (1998). The party family and its study. *Annual Review of Political Science*, 1 (1), 211-229.
- Majone, G. (1998). Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards. *European Law Journal*, 4 (1), 5-28.
- Mansfield, E. R., & Helms, B. P. (1982). Detecting multicollinearity. *The American Statistician*, 36 (3a), 158-160.
- Marsh, D. (2016). *Europe's Deadlock: How the Euro Crisis Could Be Solved—And Why It Still Won't Happen*. New Haven: Yale University Press.
- Marks, G. & Wilson, C.J. (2000). The past in the present: A cleavage theory of party response to European integration. *British Journal of Political Science*, 30 (3), 433-459.

- Mattila, M. (2003). Why bother? Determinants of turnout in the European elections. *Electoral studies*, 22 (3), 449-468.
- Mattila, M. (2009). Roll Call Analysis of Voting in the European Union Council of Ministers after the 2004 Enlargement. *European Journal of Political Research*, 48 (6), 840–857.
- McDonnell, D. & Newell, J.L. (2011). Outsider Parties in Government in Western Europe. *Party Politics*, 17 (4), 443–452.
- McNamara, K. R. (1999). Consensus and constraint: Ideas and capital mobility in European monetary integration. *Journal of Common Market Studies*, 37 (3), 455-476.
- Meijers, M. J. (2017). Contagious Euroscepticism: The impact of Eurosceptic support on mainstream party positions on European integration. *Party Politics*, 23 (4), 413-423.
- Moravcsik, A. (1998). *The choice for Europe : social purpose and state power from Messina to Maastricht*. London: Routledge.
- Moravcsik, A. (2002). In Defence of the “Democratic Deficit”: Reassessing the Legitimacy of the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 40 (4), 603–634.
- Moravcsik, A. (2008). The European constitutional settlement. *The World Economy*, 31 (1), 158-183.
- Moore, D. S., & McCabe, G. P. (2006). *Statistiek in de praktijk: Theorieboek* (5de editie). Den Haag: Academic service.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39 (4), 541-563.
- Mundell, R. (1963). Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue Canadienne D'Economie Et De Science Politique*, 29 (4), 475-485.
- Nagelkerke, N. J. (1991). A note on a general definition of the coefficient of determination. *Biometrika*, 78 (3), 691-692.
- Otero-Iglesias, M. (2017). Still waiting for Paris: Germany’s reluctant hegemony in pursuing political union in the Euro Area. *Journal of European Integration*, 39 (3), 349-364.
- Otjes, S., & Katsanidou, A. (2017). Beyond Kriesiland: EU integration as a super issue after the Eurocrisis. *European Journal of Political Research*, 56 (2), 301-319.
- Parker, O. & Tsarouhas, D. (2017). *Crisis in the Eurozone Periphery*. Cham: Springer International Publishing.
- Parlement (2019). Tweede Kamerverkiezingen 2003. Geraadpleegd op 19 april 2019, van https://www.parlement.com/id/vhnnmt7j3lxt/tweede_kamerverkiezingen_2003.
- Pierson, P. (2000). The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change. *Governance*, 13 (4), 475–499.
- Robinson, W. S. (2009). Ecological correlations and the behavior of individuals. *International journal of epidemiology*, 38 (2), 337-341.
- Rohrschneider, R. & Whitefield, S. (2016). Responding to growing European Union-skepticism? The stances of political parties toward European integration in Western and Eastern Europe following the financial crisis. *European Union Politics* 17 (1), 138–161.
- Rooduijn, M., De Lange, S.L. & van der Brug, W. (2014). A populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe. *Party Politics*, 20 (4), 563-575.
- Rourke, L. & Anderson, T. (2004). Validity in Quantitative Content Analysis. *Educational technology research and development*, 52 (1), 5-18.

- Ryner, J. M. & Cafruny, A. W. (2017). *The European Union and global capitalism*. London: Palgrave Macmillan.
- Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scharpf, F. W. (1999). *Governing in Europe: Effective and democratic?*. Oxford: Oxford University Press.
- Scharpf, F.W. (2002). The European social model: Coping with the challenges of diversity. *Journal of Common Market Studies*, 40 (4), 645-670.
- Scharpf, F.W. (2011). Monetary Union, Fiscal Crisis and the Preemption of Democracy. *MPIf Discussion Paper 11/11*.
- Scharpf, F. W. (2015). Political legitimacy in a non-optimal currency area. *Democratic politics in a European Union under stress*, 19-47.
- Smith, G. (1989). Core Persistence: Change and the "People's Party". *West European Politics*, 12 (4), 157–168.
- Schmitt, H., Braun, D., Popa, S., Mikhaylov, S., Dwinger, F. (2018). *European Parliament Election Study 1979-2014, Euromanifesto Study*. Cologne: GESIS Data Archive.
- Spoon, J. J. (2012). How salient is Europe? An analysis of European election manifestos, 1979–2004. *European Union Politics*, 13 (4), 558-579.
- Steenbergen, M. R. & Marks, G. (2004). *European integration and political conflict*. Cambridge: Cambridge university press.
- Theodore, J., Theodore, J. & Syrrakos, D. (2017). *The European Union and the Eurozone under Stress*. Cham: Springer International Publishing.
- Tilburg University (n.d.). *SPSS: Meetniveaus*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <https://www.tilburguniversity.edu/nl/studenten/studie/colleges/spsshelpdesk/edesk/meetnive>.
e.
- Verkiezingsprogramma (2003). *Federale verkiezingen 18 mei 2003*.
- Vilpisauskas, R. (2013). Eurozone Crisis and European Integration: Functional Spillover, Political Spillover? *Journal of European Integration*, 35 (3), 361-373.
- Volkens, A., Krause, W., Lehmann, P., Matthieß, T. Merz, N. Regel, S. Weßels, B. (2018). *The Manifesto Data Collection* (Versie 2018b). [Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR)]. Geraadpleegd op 27 maart 2019, van https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/.
- Vos, H. (2015). *Besluitvorming in de Europese Unie, een survival kit*. Leuven: Acco.
- Whitefield, S., & Rohrschneider, R. (2019). Embedding integration: How European integration splits mainstream parties. *Party Politics*, 25 (1), 25-35.
- Zulianello, M. (2017). Anti-system parties revisited: Concept formation and guidelines for empirical research. *Government and Opposition*, 52, 1-29.

Programma's Franse presidentsverkiezingen

- Chevènement, J.-P. (2002). *Projet présidentiel de Jean-Pierre Chevènement*. Geraadpleegd op 15 april 2019, van <https://www.chevenement.fr/attachment/36186/>.
- Chirac, J. (2002). Mon engagement pour la France. Geraadpleegd op 15 april 2019, van <http://discours.vie-publique.fr/notices/027000088.html>.
- Hollande, F. (2012). *Projet Présidentiel Francois Hollande*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <https://www.scribd.com/document/79434607/Projet-Présidentiel-Francois-Hollande>.
- Le Pen, J.-M. (2002). *Pour un avenir français*. Geraadpleegd op 15 april 2019, van <http://discours.vie-publique.fr/notices/023001406.html>.
- Le Pen, J.-M. (2007). *Programme électoral de Jean-Marie Le Pen*. Geraadpleegd op 15 april 2019, van <http://discours.vie-publique.fr/notices/073001250.html>.
- Le Pen, M. (2012). *Mon projet, pour la France et pour les Français*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <http://discours.vie-publique.fr/notices/123000632.html>.
- Le Pen, M. (2017). *Les 144 engagements présidentiels*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <https://rassemblementnational.fr/le-projet-de-marine-le-pen/>.
- Laguiller, A. (2002). Programme de Lutte Ouvrière pour les élections législatives de 2002. Geraadpleegd op 15 april 2019, van http://programmepolitique.free.fr/lo_2002.html.
- Macron, E. (2017). *Le programme d'Emmanuel Macron*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <https://en-marche.fr/emmanuel-macron/le-programme>.
- Mélenchon, J.-L. (2012). *L'humain d'abord*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van http://www.jean-luc-melenchon.fr/brochures/humain_dabord.pdf.
- Mélenchon, J.-L. (2017). *L'avenir en commun*. Geraadpleegd op 19 april 2019, van <https://avenirencommun.fr/>.
- Sarkozy, N. (2007). *Ensemble, tout devient possible*. Geraadpleegd op 15 april 2019, van <http://ipolitique.free.fr/francepolitique/sarkozy2007-2.pdf>.

11. Bijlages

Bijlage 1. De partijen

Regeringspartijen staan in het vet aangeduid.

Tabel 1. Zie pagina 25

Tabel 2. Classificatie België

	Pro-systeem	Complementair	Anti-systeem	Halfway-house
1999	VLD, SP, CVP, AGALEV, PS, PRL, PSC, ECOLO	/	VB	VU-ID
2003	VLD, SP, CD&V, PS, MR, cdH	ECOLO	VB, N-VA	/
2004	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH	Groen, ECOLO	VB	/
2007	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH	Groen, ECOLO	VB	N-VA
2009	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH	Groen, ECOLO	VB	N-VA
2010	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH, Groen, ECOLO	/	VB	N-VA
2014	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH	Groen, ECOLO	VB	N-VA
2014	VLD, SP.A, CD&V, PS, MR, cdH	Groen, ECOLO	VB	N-VA

Noot: wanneer partijen in kartel naar de verkiezingen gaan, en daarna ook in kartel blijven, wordt hier enkel de "senior partner" aangeduid.

Tabel 3. Classificatie Duitsland

	Pro-systeem	Complementair	Anti-systeem	Halfway-house
1999	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	PDS	/
2002	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	PDS	/
2004	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	PDS	/
2005	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	PDS	/
2009	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	DL	/
2009	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	DL	/
2013	CDU/CSU, SPD, B90-DG	/	DL	/
2014	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	DL, AfD, PARTEI, TSP, FW, NPD	/
2017	CDU/CSU, SPD, FDP, B90-DG	/	DL, AfD	/

Tabel 4. Classificatie Frankrijk

	Pro-systeem	Complementair	Anti-systeem	Halfway-house
1999	RPR, PS	UDF, Les Verts	FN, MPF, LO, PCF, CPNT	/
2002	RplR, PS	UDF, Les Verts	FN, LO, PCF, MdC	/
2004	UMP, PS	UDF, Les Verts	FN, PCF, MPF	/
2007	UMP, PS	UDF	FN	/
2009	UMP, PS	MoDem, EE	FN, FdG, Libertas	/
2012	UMP, PS	MoDem	FN, FdG	/
2014	UMP, PS	MODEM, EELV	FN, FdG	/
2017	EM, UMP, PS	/	FN, FdG	/

Tabel 5. Classificatie Nederland

	Pro-systeem	Complementair	Anti-systeem	Halfway-house
1999	CDA, PvdA, VVD, D66	SGP/GPV/RPF, GL	SP	/
2003	CDA, PvdA, VVD, D66, CU	SGP, GL	SP	LPF
2004	CDA, PvdA, VVD, D66, CU	GL, SGP	SP, ET	/
2006	CDA, PvdA, VVD, D66	PvdD, SGP, GL	PVV, SP	CU
2009	CDA, PvdA, VVD, D66	GL	PVV, SP	CU
2010	CDA, PvdA, VVD, D66, GL	PvdD	SP	PVV
2012	CDA, PvdA, VVD, D66, GL	50PLUS	PVV, SP	CU, SGP
2014	CDA, PvdA, VVD, D66, GL	/	PVV, SP	CU, SGP
2017	CDA, PvdA, VVD, D66, GL	/	PVV, SP, 50PLUS, FvD, SGP, PvdD, DENK	CU

Tabel 6. Classificatie Oostenrijk

	Pro-systeem	Complementair	Anti-systeem	Halfway-house
1999	SPÖ, ÖVP	DG	FPÖ	/
2002	SPÖ, ÖVP	DG	/	FPÖ
2004	SPÖ, ÖVP	DG	MARTIN	FPÖ
2006	SPÖ, ÖVP	DG	FPÖ	BZÖ
2008	SPÖ, ÖVP	DG	FPÖ, BZÖ	/
2009	SPÖ, ÖVP	DG	FPÖ, MARTIN	/
2013	SPÖ, ÖVP	DG	FPÖ, Team Stronach	/
2014	SPÖ, ÖVP	DG, NEOS	FPÖ	/
2017	SPÖ, ÖVP	NEOS, PILZ	/	FPÖ

Bijlage 2. De variabelen

Tabel 7. Verschil score *challengers* vóór en na 2008

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances				t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Challenger score	Equal variances assumed	0,004	0,953	-3,56	41	0,001	-9,53093	2,67757	-14,9384	-4,12347
	Equal variances not assumed			-3,556	39,987	0,001	-9,53093	2,68062	-14,94872	-4,11315

Tabel 8. Gemiddelde positie *challengers*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
PChallenger	40	0	2,333	0,98936	0,683118

Tabel 9. Gemiddelde positie regeringen

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Pregering	43	0,304	3,395	1,59217	0,654144

Tabel 10. Relatie positie *challengers* vóór en na 2008

	Value	Approximate Significance
Phi	-0.185	0.243
Cramers V	0.185	0.243

N=40

Tabel 11. Relatie standpunten *Challengers* vóór en na 2010

	Value	Approximate Significance
Phi	-0.250	0.114
Cramers V	0.250	0.114

N=40

Tabel 12. Verschil *saliencie* vóór en na 2008

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances					t-test for Equality of Means			
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
SaliencieChallenge r	Equal variances assumed	13,883	0,001	-3,02	41	0,004	-23,423	7,756	-39,086	-7,761
	Equal variances not assumed			-3,221	24,648	0,004	-23,423	7,273	-38,413	-8,434

Tabel 13. Verschil publieke opinie ten opzichte van de euro vóór en na 2008

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances					t-test for Equality of Means			
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Publieke opinie	Equal variances assumed	3,362	0,074	-2,316	41	0,026	-8,685	3,749	-16,257	-1,113
	Equal variances not assumed			-2,182	22,007	0,04	-8,685	3,98	-16,938	-0,431

Tabel 14. Verschil standpunten regering vóór en na 2010

	Value	Approximate Significance
Phi	0.178	0.504
Cramers V	0.178	0.504

N=43

Tabel 15. Verschil standpunten regering vóór en na 2010

	Value	Approximate Significance
Phi	0.124	0.720
Cramers V	0.124	0.720

N=43

Bijlage 3. Binaire/binomiale logistische regressie

Tabel 16. Pseudo-R²

-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
41,583a	0,155	0,218

Tabel 17. Correlaties afzonderlijke variabelen

Variabelen	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
BinairePositieChallenger	0,63	0,98	0,412	1	0,521	1,877
Challenger score	-0,078	0,054	2,097	1	0,148	0,925
SalienceChallenger	0,029	0,023	1,687	1	0,194	1,03
Publieke opinie	0,05	0,06	0,708	1	0,4	1,052
Constant	-1,916	4,444	0,186	1	0,666	0,147

Tabel 18. Diagnose multicollineariteit

Model	Tolerance	VIF
BinairePositieChallenger	0,608	1,644
Challenger score	0,61	1,64
SalienceChallenger	0,785	1,273
Publieke opinie	0,77	1,298